

**SRBI U VOJVODINI
I NJIHOV DRŽAVNO-PRAVNI OSNOV**

Prof. dr Lazar Vrkatić

“Danas”

15. januar - 11. mart 2000. godine.

Srbi u Vojvodini i njihov državno-pravni osnov

Feljton „Srbi u Vojvodini i njihov državno-pravni osnov” čini serija od devet članaka Prof. dr Lazara Vrkića objavljenih u izdanjima dnevnog lista “Danas” u okviru rubrike “Vikend feljton”, a u periodu od 15. januara do 11. marta 2000. godine.

Feljton čine članci:

1. **“Čekajući četvrtu autonomiju”**
(subota-nedelja, 15-16. januar 2000.)
2. **“Nacionalo biće pod nefeudalnim nanosom”**
(subota-nedelja, 22-23. januar 2000.)
3. **“Borba za političku i ekonomsku autonomiju”**
(subota-nedelja, 29-30. januar 2000.)
4. **“Kompromis socijalističke i konzervativne ideje”**
(Autonomija Vojvodine iz 1974. godine)
(subota-nedelja, 5-6. februar 2000.)
5. **“Vladanje pomoću nacionalizma”**
(O legitimaciji onog oblika vladavine koji je nametnut Vojvodini)
(subota-nedelja, 12-13. februar 2000.)
6. **“Država privatnog interesa”**
(O balkanskom (konzervativno-nacionalističkom) liku novog oblika vladavine, koji je nametnut Vojvodini)
(subota-nedelja, 19-20. februar 2000.)
7. **“Korumpirana prestonica”**
(O osnovnoj nejednakosti ljudi u obliku vladavine koji je nametnut Vojvodini)
(subota-nedelja, 26-27. februar 2000.)
8. **“Čudovišni proizvodi političkog konzervativizma”**
(Nejednakost vojvođana i ostalih stanovnika Drbije kao osnov autonomije)
(subota-nedelja, 4-5. mart 2000.)
9. **“Pravo na pravo”**
(subota-nedelja, 11-12. mart 2000.)

Subota – nedelja, 15-16. januar 2000.

SRBI U VOJVODINI I NJIHOV DRŽAVNO-PRAVNI OSNOV

Čekajući četvrtu autonomiju

Očito je da su sve velike političke ideje na ovim prostorima poražene od ličnih režima ili od okupatora, što govori o njihovoj slabosti, jer ti lični režimi nisu nastajali slučajno (Garašanin je podržavao kneza Mihaila, Ristić doveo na vlast mladobnog Milana Obrenovića, Pašić Aleksandra Karađorđevića itd.), kao ni okupacije. Osnovno pitanje je da li će tek dolazeća liberalna politička ideja isto tako nužno indukovati elemente ličnog režima kao i ranije, ili neće

Naslov ovog feljtona jasno upućuje na delo „Narodnost i njen državno-pravni osnov“, objavljenog u Beču 1862. godine na nemačkom jeziku, a napisanog od strane dr Mihajla Polit Desančića, najbudrije političke ličnosti vojvođanskih Srba, onih Srba za koje znamo da su svojim vrlinama, slabostima, navikama, strahovima i pameću zaslužili da žive u umnom političkom poretku, a svojom delatnošću to nisu umeli do dana današnjeg da ostvare, te se i sada od svih balkanskih i centralnoevropskih naroda Srbi iz Vojvodine nalaze u najnepovoljnijem i najneprimerenijem položaju.

A zašto?

Istorija Balkana, kao istorija dela centralne Evrope u kome se nalazi Vojvodina, u poslednja dva veka, od 1804. godine kad je Balkan počeo da ulazi u evropsku civilizaciju, pa do danas, za pojedine balkanske narode nema istu brzinu, kao ni sadržaj, pa i značenje. Iako je istorija, kao samo dešavanje u vremenu (Geschichte), ali i kao svest o tom dešavanju (Historie), moguća samo kao svetska istorija, svaki pojedini narod, uostalom kao i svaki pojedini čovek, je u njoj samostalan, jer iz vlastite mere ulazi u tu svetsku istoriju, ali je i nesamostalan, jer je njegova mera samo način bića naroda ili čoveka uopšte. Mera samostalnosti balkanskih naroda je u tome što ti narodi nejednako nastaju, razvijaju se i uzmiču, a mera nesamostalnosti je u njihovom međusobnom odnošenju, prepunim sukoba, kao i sukoba unutar svakog posebno, što sve zajedno čini istoriju jednog od najdinamičnijih delova sveta – istoriju Balkana.

Ustanički početak

Srpski narod je ustancima započeo vlastitu modernu istoriju, ali i svetsku istoriju na području Balkana. Zbog toga je nekako najlakše razumeti istoriju ovog područja ako se prati moderna istorija srpskog naroda, iako je to moguće i kroz istoriju hrvatskog ili nekog drugog balkanskog naroda.

Posle skoro dve stotine godina krug se zatvara, jedan narod je ostario, iscrpeo se izgubivši svežinu svog praktičkog života, i sad na kraju, sa staračkom neozbiljnošću, odbija da to prizna.

Naravno, počelo je ustancima. Postavlja se pitanje o uzrocima koji dovode do Prvog srpskog ustanka. Turska nije bila država koja bi svoje podanike etnički proganjala, a o nekom preteranom ekonomskom izrabljivanju teško da može da bude reči. Crkvena autonomija je bila neosporna, veća nego u Austro-Ugarskoj. Odmetništvo turskih namesnika od Porte je možda bitan činilac, ali ni to nije nešto novo i neobično za tursku državu. Ništa od nabrojanog ne ukazuje na potrebu Srba za ustankom. Naprosto, radi se o sledećem: Srbi su u turskoj carevini bili stalno u latentnom stanju pobune, jer su im Turci nametnuli neke elemente spahijsko-feudalnog načina života, koji je bio u potpunosti protivan njihovom ranijem patrijarhalnom životu stočarskog naroda (stara srpska država nije dovela srpsko narodno biće do feudalizma), a aktualizacija te mogućnosti nastajala je usled povoljnih međunarodnih procesa. Izuzetno bitan momenat u pripremi ustanka je socijalno uzdizanje jednog sloja Srba koji će se staviti na čelo ustanka i time napraviti istorijski pomak jer će uzeti one položaje koje su dotad u srpskome narodu imala sveštena lica (Srpska pravoslavna crkva je nebitna u ustancima). Kada se tome doda najpovoljnija moguća međunarodna situacija: latentan, a nešto kasnije i aktuelan, sukob Rusije i Turske, pametna politika Meterniha itd, tek tada se donekle upotpunjuju uzroci koji dovode do ustanka.

Od tog doba do danas srpski je narod prošao dva kruga, prvi do Prvog svetskog rata, a drugi od tada do danas. U prvome je živeo u nekoliko čak suprotstavljenih državnih zajednica, a u drugome, sem perioda Drugog svetskog rata, u jednoj, sve do devedesetih godina kada se ponovo uspostavlja stanje pocepanosti.

Poraz velikih ideja

Prvi period je bio i polemika tri velike političke ideje: konzervativne, liberalne i socijalističke, koja pred kraj Markovićevog prekratkog života, skreće ka radikalnoj. Nosilac konzervativne ideje Ilija Garašanin je uspostavio policijsku državu, gde su postojala samo dva sloja, seljaci i administracija. Osnovni stav te ideje je bio da je narodu da sluša, a vlasti da vlada, i tako će u Srbiji ostati sve do pojave radikala. No, Garašanin je razvio u Srbiji sudstvo, školstvo, uspostavio elementarna subjektivna prava, pre svega sigurnost vlasništva itd. U spoljnoj politici je, doterujući dokumente dva evropska konzervativca, Poljaka Čartorskog i Čeha Franje Zaha, ostavio iza sebe manifest konzervativne ideje u Srba, ali i manifest evropskog konzervativizma – Načertanije.

Konzervativna politička ideja nije poražena od neke druge, nego od ličnog režima Mihaila Obrenovića.

Liberalna politička ideja je imala svoju političku promociju preko Jovana Ristića, a svoj vrhunac za vreme Piroćančeve naprednjačke vlade. Vlast je pomerena ka skupštini, dati su osnovni elementi parlamentarizma, vodila se relativno samostalna spoljna politika, nacionalni romantizam vojvođanskih liberala je otklonjen itd. Naprosto, vladavina umerenosti. Na duhovnom planu je prvo pero te ideje Vladimir Jovanović, koji je u svome dugom životu izgubio dve odlučne polemike: protiv konzervativca Đure Daničića i socijaliste Svetozara Markovića. Drugi poraz je u osnovi stvari bio i kraj liberalne ideje. Na političkom planu tu ideju ne dokida druga politička ideja nego lični režim kralja Milana.

Radikalska ideja, sa svojim nosiocima Perom Todorovićem i Nikolom Pašićem, uvodi seljake u politiku, dokida policijsku državu, i mesto nje postavlja partijsku, Srbiju definitivno uvodi u moderne države. Radikalna partija je pored nemačke socijaldemokratije bila tada najozbiljnija partija u Evropi. Od izvornog socijalizma, pa do završnog teškog konzervativizma je bio put te ideje, a i Pašića samog. Stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca je obavljeno po principu konzervativizma. Ta ideja nije opozvana od neke druge, nego od ličnog režima kralja Aleksandra.

Drugi krug, započinje konzervativnom idejom i uspostavljanjem prve političke zajednice balkanskih naroda, kada je i stanovništvo sa vojvođanskih prostora prvi put ušlo u istu državu sa Srbijom. Ta država je nastala na konzervativizmu, te je na njemu i propala, jer je srpska konzervativna ideja, ako ne direktno uzrokovala, onda u velikoj meri potpomogla, nastanak konzervativizma kod drugih naroda, pre svega hrvatskog. Na kraju je ideja neumno centralizovane države i uprave postala nepodnošljiva i za deo Srba. Ta ideja nije poražena od neke druge, nego od strane okupatora.

Druga velika ideja dvadesetog veka na Balkanu je socijalistička, koja je prešla put od izvornog centralizma i tvrdog socijalizma, do konfederacije i „socijalizma sa ljudskim likom“. Balkanski narodi su pod tom idejom dobili najveću moguću međunarodnu promociju. Ta ideja nije opozvana od neke druge ideje nego od ličnog režima Josipa Broza Tita.

Liberalna politička ideja još nije imala pravu promociju u ovom periodu i pored dva pokušaja, sedamdesetih godina u Srbiji i krajem osamdesetih u saveznoj državi. Njeno vreme tek dolazi.

Zatvaranje kruga

Očito je da su sve velike političke ideje na ovim prostorima poražene od ličnih režima ili od okupatora, što govori o njihovoj slabosti, jer ti lični režimi nisu nastajali slučajno (Garašanin je podržavao kneza Mihaila, Ristić doveo na vlast malodobnog Milana Obrenovica, Pašić Aleksandra Karađorđevića itd.), kao ni okupacije. Osnovno pitanje je da li će tek dolazeća liberalna politička ideja isto tako nužno indukovati elemente ličnog režima kao i ranije, ili neće.

Raspad SFRJ je ostvaren pod dominacijom konzervativne političke ideje, prvo kod Srba, a onda i kod većine drugih jugoslovenskih naroda. Rezultat tog procesa je uspostavljanje niza novih državnih zajednica koje većinom imaju oblik lične vlasti, u podnošljivijem ili nepodnošljivijem obimu.

Krug se zatvara, srpski narod polako dolazi i u međunarodni, ali i unutrašnji, položaj koji je imao na početku – položaj spoljašnje i unutrašnje nesuverenosti.

U tom dugom periodu je na vojvođanskim prostorima postojalo nekoliko autonomija Srba: Vojna krajina, autonomija posle 1849, finansijska autonomija u zadrugarstvu i Srpskoj banci (1895-1915) i autonomija od 1974. godine. Prva je bila zasnovana na predmodernom patrijarhalnom principu, druga na konzervativnom, treća na uzajamno prožetim i

patrijarhalnom i konzervativnom, a i liberalnom, a četvrta na socijalističkom. U idućim nastavcima ćemo pokazati biće tih triju autonomija, a posle toga ćemo pokušati da osvetlimo i mogućnost četvrte autonomije, naravno buduće, i to na liberalnoj političkoj ideji. Ali na onoj liberalnoj političkoj ideji koja neće ponoviti sudbinu ranijih velikih političkih ideja na ovim prostorima – da se sasušuje i mutiraju u lične režime ili okupaciju.

Autor je doktor pravnih i filozofskih nauka, predaje filozofiju prava na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu.

Saglasnost onih kojima se vlada

„Mi smatramo očiglednim istinama da su svi ljudi stvoreni jednaki, da ih je njihov Tvorac obdario neotudivim pravima; da među ova spadaju život, sloboda i traženje sreće. Da bi osigurali ta prava, ljudi ustanovljuju među sobom države, koje svoju pravednu vlast crpe iz saglasnosti onih kojima se vlada; kada neki oblik vladavine postane štetan po te ciljeve, pravo je naroda da je izmeni ili ukine i ustanovi novu državu, osnivajući je na takvim principima i organizujući njenu vlast u takvom obliku koji će mu najverovatnije osigurati bezbednost i sreću. Razboritost će mu, doduše, nalagati da davno ustanovljene oblike upravljanja ne treba menjati zbog beznačajnog i prolaznog uzroka; i, shodno tome, sva su iskustva pokazala da je čovečanstvo više sklono da zla podnosi dok su ona podnošljiva, nego da sebi pribavlja pravo ukidajući forme na koje je naviklo. Ali kada dugi niz zloupotreba i nasilja, koja idu uvek za istim ciljem, otkrije plan koji namerava da ljude podvrgne potpunom despotizmu, njihovo je pravo, njihova je dužnost da zbacе takvu vladavinu i da stvore nove čuvare svoje buduće bezbednosti.“

Tomas Džeferson „Deklaracija o nezavisnosti“

Subota – nedelja, 22-23. januar 2000.

SRBI U VOJVODINI I NJIHOV DRŽAVNO-PRAVNI OSNOV (2)

Nacionalo biće pod nefeudalnim nanosom

Ovaj naslov jasno upućuje na delo „Narodnost i njen državno-pravni osnov“, objavljenog u Beču 1862. godine na nemačkom jeziku, a napisanog od strane dr Mihajla Polit Desančića, najmudrije političke ličnosti vojvođanskih Srba, onih Srba za koje znamo da su svojim vrlinama, slabostima, navikama, strahovima i pameću zaslužili da žive u umnom političkom poretku, a svojom delatnošću to nisu umeli do dana današnjeg da ostvare, te se i sada od svih balkanskih i centralnoevropskih naroda i Srbi iz Vojvodine nalaze u najnepovoljnijem i najneprimerenijem položaju.

A zašto?

Autonomija Srba u Vojnoj krajini je bila takvoga karaktera da se nije radilo o nekim etničkim ili manjinskim pravima, nego o nečem dalekom ozbiljnijem, o sasvim drugom obliku vladavine. Tako je Austro-Ugarska bila država sa dva oblika vladavine, u jednom su živeli Srbi, a u drugom ostali, i Srbi nisu na to naterani, nego im je baš to bilo po meri.

Istorijsko biće srpskog naroda u Austro-Ugarskoj zakovano je u patrijarhalni život sve do polovine devetnaestog veka, kada mu sa zapada dolaze elementi građanskog momenta, a sa juga princip Srpske revolucije. Srpski narod najizvrsniju istorijsku tvorevinu te epohe ima u Vojnoj krajini. Velika seoba je prekretnica, jer i Srbima koji su već živeli u Austro-Ugarskoj, gde su bili starosedeooci, pre svega na teritoriji Vojvodine, donela status privilegovanog naroda, ili naroda koji je sebe zasnovao na privilegiji. Taj status je zasnovan nizom zakona koji su izdavali Habzburgovci, a koji su uvek imali pravno značajne lex originisa, što će reći zakona koji važi, ne za pojedinca, ne za teritoriju nego za etničku grupu. To su u osnovi predmoderni zakoni, koji polaze od razlike pred pravom. Odmah po seobi, 1690. godine doneta su tri takva pravna akta: prva privilegija – pravo izbora vojnih starešina, druga privilegija – pravo bogoslužjenja i izbora verskih lica i treća privilegija – crkveni poglavar se u suštini postavlja i kao svetovni. Treća privilegija je odvojila Đurđa Brankovića od despotskog položaja i izazvala njegovu dvadesetdvo godišnju internaciju. Sa četvrtom privilegijom, iz 1695. godine kada se Srbi oslobađaju obaveze plaćanja desetka, uspostavlja se sistem privilegija Srba. Marija Terezija svojim patentom iz 1735. godine definitivno utvrđuje privilegovani i vojnički položaj Srba, jer ih obavezuje da vojno služe i izvan zemlje, a daje im neshvatljivo pravo da nikad ne mogu doći u feudalni odnos i plaćati porez. Porez su plaćali krvlju i poslušnošću. Grof Kevenhiler i nadasve princ Hildburghauz su pravno i vojnički doveli do kraja ustrojstvo Vojne krajine, što je obnarodovano kao Varaždinski statuti iz 1737. godine. U celom osamnaestom veku praktično nema rata ni na unutrašnjem, ni na spoljnom planu (Rat za špansko nasleđe 1701-14, Rakočijev ustanak 1704-11, Prvi turski rat 1716-18, Rat za poljsko nasleđe 1733-38, Drugi turski rat 1737-39, Austrijski nasledni rat 1741-48, Sedmogodišnji rat 1756-63, Rat za bavarsko nasleđe 1778-79. Rat sa Turskom

1787-91, itd) da Srbi nisu bili zdušno na strani Habzburga. Ceo jedan narod se obrazovao u vidu pretorijanske garde jedne dinastije.

Većina Srba bez feudalnog iskustva

Tako je većina Srba izbegla bilo kakvo feudalno iskustvo i apsolutizovala svoju militarističku patrijahalnu zajednicu. Okolni narodi, pre svega Hrvati i Mađari, nalazili su se u pravnom stanju najsurevijeg feudalizma i njihovo nacionalno biće se uglavnom uspostavlja u emancipaciji od feudalizma, dok Srbi nisu hteli, pa ni mogli, da se emancipuju od patrijahalnog života, zbog, možda i osnovane, zebnje, da će takvom emancipacijom izgubiti identitet. Sve u svemu, i pravni status i celina bića Srba nalazili su se u prefeudalnom stanju, što im omogućuje da budu mač jedne nimalo napredne države.

Istorija je praktička delatnost te u njoj mnogo toga može biti i drugačije, pa i iskustva sa feudalizmom. Američki narod nije imao feudalno iskustvo, što mu je omogućilo neshvatljiv privredni i pravni razvoj, dok mnoge evropske zemlje to nisu mogle, baš zbog svog feudalnog nasleđa. I Srbi su izbegli feudalno nasleđe, ali je rezultat toga bio posve drugačiji nego kod Amerikanaca, i to pre svega iz dva razloga: prvo, feudalizam nije ono slučajno i uzaludno, jer on, na određeni način, ima civilizacijsku funkciju u disciplinovanju naroda i njihovih pripadnika, jer tera sirovu narodnu dušu na hrišćanstvo (to što srpsko narodno biće hrišćanstvo nikada ozbiljno nije proželo je u jasnoj vezi sa istorijskim nedostatkom iskustva feudalizma, što je i osnovni uzrok paganizma u srpskom pravoslavlju, kao i bastardnih oblika običaja u društvenom životu) i stvara aristokratiju, tu prvu elitu i društvenu nejednakost (Srbi nikad nisu zasnovali svoju aristokratiju, ni u Srbiji, niti van nje, npr. Sava Tekelija se osećao pripadnikom mađarske aristokratije, i to je najbitniji uzrok stalnog srpskog konzervativizma i neprihvatanja građanske nejednakosti, naprosto srpska nacionalna svest je na nivou komornog sluga koji ne može da prihvati da je neko različit od njega i gospodar mu, ne zato što taj drugi nije gospodar, nego zato što je komorni sluga samo sluga); drugo, Amerikanci su živeli u državi koja nije ni u susedstvu imala oblike feudalizma, te se sa njim praktično nisu ni susretali. Srbi su živeli u feudalnoj, ili polufeudalnoj, državi i zato je njihov nefeudalni status toliko različit i preteran. Naprosto, kod Amerikanaca je njihovo nefeudalno biće generator napretka u građanskim momentima, a kod Srba u Austro-Ugarskoj generator njihovog opiranja tom istom napretku. Kao što smo rekli, taj njihov strah je verovatno bio i opravdan zbog velike mogućnosti asimilacije. No, njihovo biće je ostalo zatrpano u tom nefeudalnom i patrijahalnom nanosu, i budi se tek u devetnaestom veku, ali ne po feudalnoj, nego po građanskoj osnovi, i to uz veliku pomoć Srba iz Srbije, pre svega trgovaca koji su bežali usled mnogobrojnih austrijskih i srpskih sukoba sa Turcima, te drugih pravoslavnih naroda, pre svega Cincara (najblistaviju vojnu karijeru od Srba u Austro-Ugarskoj ostvario je Petar Duka, dakle Cincarin) i Grka. Srpska građanska klasa se u Austro-Ugarskoj obrazuje mimo matice naroda, kao nešto usputno i slučajno, sem donekle u Vojvodini, dok je u drugim delovima Austro-Ugarske to pravilo. Matica naroda je ostala u vojničkom i patrijarhalnom životu, čak i samoj Vojvodini. Najizvrsniji Srbi u Vojvodini u 18. veku su vojnici: Mojsije i Atanasije Rašković, Vulin Ilić, Jovan Tekelija, Jovan i Josif Monasterlija, Vuk Isaković, Simeon Piščević, Jeftimije Ljubibratić, Arsenije Sečujac, Mihajlo i Sava Prodanović, već navedeni Petar Duka, te ruski feldmaršal Petar Tekelija itd...

Tome spisku treba dodati pokojeg patrijarha i više nego usamljenog Dositeja Obradovića, i to je sva elita srpskog naroda. Trgovci nedovoljno bogati, vojnici isuviše uspešni, dominantan zadružni oblik svojine, okolina nesklona, sve u svemu krajnje nepovoljno po razvoj građanskog sveta, koji se, ipak, nekako krišom, na margini počinje razvijati, i to pod uticajem zapadnog duha i južnih događaja.

Otpor razvojačenju

Zakovanost Srba u oblik svojine i institute Vojne krajine ponajviše pokazuje otpor razvojačenju. Najveći otpor u Vojvodini desio se povodom razvojačenja Pomoriške i Potiske granice. Naime, posle Požarevačkog mira nije imalo smisla toliko severno držati Vojnu krajinu i nužno je sledio proces ukidanja ovih dveju granica. Proces ukidanja je za posledicu imao selidbu dela Srba na granicu u Banat, a većeg dela u Rusiju, i pored žestokog protivljenja mitropolita Nenadovića. Jovan Horvat je prvi poveo veću grupu i osnovao Novu Srbiju u Ukrajini, a nešto kasnije Jovan Šević i Rajko Prodanović osnivaju Slavenosrbiju. Bežeći od razvojačenja, a u osnovi od feudalnog odnosa, koji je pretio asimilacijom, ti Srbi su osnovali te dve naseobine, koje su izuzetno brzo bile asimilovane od Malorusa, tako da je istorijski rezultat bio potpuno suprotan namerama.

Vojna krajina je zatvorila Srbe u patrijarhalni momenat, gde su bili samo čista mogućnost naroda, mimo njegove posredovanosti; živeli su neposredno, imali su neposrednu demokratiju, neposrednu zadružnu svojinu, neposredno, skoro pagansko, hrišćanstvo, i sve što je bilo posebno, što je imalo oblik ili individualnost, za tu svest bilo je opasnost. I u današnjim likovima svesti srpskog naroda je lako prepoznati stari žilavi krajiški patrijarhalizam, koji Srbima nije mnogo toga dobro doneo ni onda kada je imao smisla, a danas im donosi samo provincijalnost i posvađanost sa institutima savremenog društvenog života. Možda je Vojna krajina nekad i bila privilegija, ali su njene posledice po biće srpskog naroda neobično rđave i nepogodne, jer je ostala jedna preterana čežnja za jedinstvom života, gde se ne prihvata nikakva nejednakost, nikakva različitost, gde se ne priznaje tuđa svojina, tuđe uverenje, gde se mitskim merilima meri jedan racionalan i kalkulativan svet.

Autor je doktor pravnih i filozofskih nauka,
predaje filozofiju prava na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu

Ljudi su stvoreni jednaki

„Mi smatramo očiglednim istinama da su svi ljudi stvoreni jednaki, da ih je njihov Tvorac obdario neotuđivim pravima; da među ova spadaju život, sloboda i traženje sreće. Da bi osigurali ta prava, ljudi ustanovljuju među sobom države, koje svoju pravednu vlast crpe iz saglasnosti onih kojima se vlada; kada neki oblik vladavine

postane štetan po te ciljeve, pravo je naroda da je izmeni ili ukine i ustanovi novu državu, osnivajući je na takvim principima i organizujući njenu vlast u takvom obliku koji će mu najverovatnije osigurati bezbednost i sreću. Razboritost će mu, doduše, nalagati da davno ustanovljene oblike upravljanja ne treba menjati zbog beznačajnog i prolaznog uzroka; i, shodno tome, sva su iskustva pokazala da je čovečanstvo više sklono da zla podnosi dok su ona podnošljiva, nego da sebi pribavlja pravo ukidajući forme na koje je naviklo. Ali kada dugi niz zloupotreba i nasilja, koja idu uvek za istim ciljem, otkrije plan koji namerava da ljude podvrgne potpunom despotizmu, njihovo je pravo, njihova je dužnost da zbacе takvu vladavinu i da stvore nove čuvare svoje buduće bezbednosti.“

Tomas Džeferson „Deklaracija o nezavisnosti“

Subota – nedelja, 29-30. januar 2000.

SRBI U VOJVODINI I NJIHOV DRŽAVNO-PRAVNI OSNOV (3)

Borba za političku i ekonomsku autonomiju

Ovaj naslov jasno upućuje na delo „Narodnost i njen državno-pravni osnov“, objavljeno u Beču 1862. godine na nemačkom jeziku, a napisano od strane dr Mihajla Polit Desančića, najmudrije političke ličnosti vojvođanskih Srba, onih Srba za koje znamo da su svojim vrlinama, slabostima, navikama, strahovima i pameću zaslužili da žive u umnom političkom poretku, a svojom delatnošću to nisu umeli do dana današnjeg da ostvare, te se i sada od svih balkanskih i centralnoevropskih naroda Srbi iz Vojvodine nalaze u najnepovoljnijem i najneprimerenijem položaju.

Jedan od najznačajnijih istorijskih razloga razlike Srba iz Ugarske i Hrvatske, sa jedne strane, i Srba iz Srbije, sa druge, su 1848. godina i njene posledice. Srbija je izlazila iz patrijarhalnog sveta uspostavljanjem unutrašnje i delimičnim gubitkom spoljašnje suverenosti, pošto su Ustavobranitelji okrnjili Miloševo nasleđe nezavisnosti od Turske, ali su zato razvili poštovanje svojine, sudstvo, administraciju itd. Garašaninu su se nemiri iz 1848. godine činili opasnim po samu Srbiju, te je, razmišljajući više kao policajac, nego kao državnik, u svemu tome nerado učestvovao i gledao da zaštiti poredak i unutrašnje tek stečene tekovine. Zbog toga, a i mnogo toga drugog, Srbi iz Srbije nisu osetili dah najznačajnijeg evropskog pokreta u 19. veku, dok Srbi u Hrvatskoj i Ugarskoj to svakako jesu. Osnovni rezultat njihove delatnosti u tim nemirima je definitivno napuštanje patrijarhalnog i privilegovanog statusa koji su imali. Rajačićeva i Majerhofenova akcija protiv mađarskih pobunjenika je u osnovi poslednje političko i vojno delovanje po starom patrijarhalnom principu, gde su patrijarh i Vojna krajina jedino bitni.

Zaboravljena revolucija

U osnovi stvari u 1848. i 1849. godini je srpski patrijarhalizam ratovao protiv mađarskog konzervativizma, podstaknut austrijskim konzervativizmom. A revolucija? Revolucija je negde usput zaboravljena - ubijena je pre svega samom mađarskom rukom, a ne srpskom, austrijskom ili ruskom. Posle 1848. godine Srbi od Beča nisu dobili ništa naročito novo, te su se njihova autonomija i Vojvodstvo pretvorili u suprotnost sebe samih. Zaista i nisu mogli očekivati da politički dobiju od Beča ono što ranije nisu dobili ni sami Mađari, ali su zato dobili iskustvo koje im je omogućilo da razviju novu nacionalnu svest i da se uozbilje. Vrhunac tog uozbiljavanja naroda su liberali.

Pored 1848. godine najznačajniji istorijski momenat toga doba je razvojačenje Vojne granice, 1881. godine, kada su Srbi definitivno izgubili svoju staru autonomiju i odjednom od privilegovanog naroda postali potčinjeni. Vojna granica nije imala smisla i zbog

međunarodnih odnosa i zbog odnosa između Austrije i Mađarske, a i zbog samih Srba, jer su se sami u sebi promenili. Promenom snaga u Evropi i slabljenjem Austrije, Mađari su uspeli da političkim putem dobiju ono što nisu mogli 1848. godine – spoljašnje priznanje. Tom Nagodbom su na čist način bili rešeni odnosi između Mađara i Austrijanaca, dok su odnosi Mađara i Hrvata, iako isto tako institucionalizovani, bili samo delimično rešeni, a što se Srba tiče nije bilo nikakve nagodbe i priznanja.

Srbi su zaista sa gubitkom Vojne granice izgubili subjektivnost u toj političkoj zajednici. Srbi u Ugarskoj su bili pod velikom stegom i pokušajem mađarizacije. Sve do Prvog svetskog rata mađarskom političkom scenom u velikoj meri vlada konzervativizam i Srbi su vrlo teško uspevali da novim autonomnim političkim slobodama zamene stare privilegije, ali su ipak uspevali.

Siromašenje i iseljavanje

Razvojačenje Vojne granice i nestajanje instituta i načina života Krajine je to stanovništvo stavilo u neobično nepovoljan položaj. Zbog siromaštva, i ne samo siromaštva, jedni su otišli u Ameriku, a drugi su nastavili da se bave starim krajiškim zanatima: vojskom, policijom i sveštenstvom (do samog kraja Austro-Ugarske mnogi su Krajišnici ostali lojalni kruni). I pored toga jedan sloj je uspeo, zajedno sa onim Srbima koji su živeli van Granice, da se ekonomski i kulturno uzdigne do te mere da je mogao da osnuje nezavisne institucije koje su trebale da poboljšaju položaj ostalog naroda. Tako je u Zagrebu 1895. godine osnovana Srpska banka, koja će do Prvog svetskog rata postati jedna od najmoćnijih finansijskih institucija države, a pri osnivanju banke je pokazano da je to samo prvi korak ka ekonomskoj autonomiji i prosperitetu Srba, jer je zaključeno da je nužno zadružno organizovati seljake, a esnafski trgovce i zanatlije. Tako se 14.9.1897. godine osniva prva Srpska zemljoradnička zadruga u Sremskoj Kamenici, odmah preko puta Novog Sada, a iduće godine se u Zagrebu registruje Savez srpskih zemljoradničkih zadruga u Austro-Ugarskoj. U zadruge ne ulaze samo zemljoradnici, nego i trgovci, advokati, sveštena lica, te se za vrlo kratko vreme ceo jedan narod organizuje na sebi primeren način.

Umesto stare patrijarhalne svojine iz Vojne krajine sada se uspostavlja moderna, ali se zadržava spoljašnji oblik zadruge, te se tako pod vidom staroga dešava najrevolucionarnija promena u biću toga naroda. Pred rat je bilo blizu 400 zadruga, što znači da je jedna zadruga dolazila na oko 2.000 stanovnika. Krajem 1912. godine ukupni kapital Saveza je bio 142.436.251,95 kruna. Da bi shvatili koliko se napredovalo, treba navesti da je Srpska banka osnovana sa kapitalom od samo 9.000.000 kruna. Dugovi zadrugara te godine su iznosili samo 10 odsto kapitala, što pokazuje da je Savez bio neobično finansijski uspešan, a zemljišni fond Saveza sa preko 100.000 k.j. garantovao je stabilnost prihoda. U slučaju krize ili suše uvek je tu bila Srpska banka da pomogne. Rast kapitala Srpske banke je išao vrlo sličnim procentima, te se može reći da Srbi iz Hrvatske i Ugarske ulaze u dvadeseti vek sa učvršćenom ekonomskom autonomijom. Više im nisu potrebni patenti vladara da im garantuju privilegije, sada im je dosta jedna odredba Trgovačkog zakonika Ugarske da sami sebi garantuju ekonomsku nezavisnost.

Za tridesetak godina od patrijarhalnog ratničkog naroda postaju ekonomski razvijena i samosvesna zajednica sa izgrađenom građanskom klasom. Može se pouzdano kazati da je to najveće čudo moderne srpske istorije. Ostali narodi sa kojima žive, a pre svega Hrvati, nemaju takav ekonomski uspon ni samosvest, te dolazi do nesaglasja sa njima (uzrok usmerenosti nacionalizma hrvatske konzervativne ideje protivu Srba i Jevreja je ekonomskog osnova, jer su Srbi i Jevreji bili ekonomski snažniji u državi gde su se Hrvati osećali jednim političkim narodom). Međusobno podeljeni ili ne, neki put saradujući sa Mađarima, većinom sa banom, bio on Karl Kuen-Herdervari ili neki drugi, a ponekad i sa Hrvatima, Srbi vrlo uspešno sebe promovisu i kao politički narod. Vrhunac njihove političke samosvesti je srpsko-hrvatska koalicija, kad su postali vladajući momenat u Hrvatskoj. Svoju političku samosvest su zadobili u neprekidnom sukobu sa ugarskom i hrvatskom konzervativnom političkom idejom. Iako su do skora bili objekat austrijske germanizacije, Mađari pokušavaju da izvrše potpunu mađarizaciju nemađarskog stanovništva Ugarske, a Hrvati, iako neprekidno trpe pokušaje mađarizacije i odrodavanja, u velikoj meri smatraju da u Hrvatskoj državno pravo imaju samo Hrvati, tako da su se Srbi nalazili u posredovanoj poziciji od drugih. No, najviši momenat srpske samosvesti je to što su uspeli da se uzdignu i od vlastite konzervativne ideje, te više sebe nisu smatrali kao narod kojem nije primerena privatna svojina, bogaćenje, kultura, uljudnost itd. Svoj elitistički patrijarhalni konzervativizam su morali napustiti da bi opstali, a time što su se trudili da opstanu su nemerljivo ekonomsko jačali. Iz velike nevolje i nužde jedan narod je doveo sebe na ekonomski, kulturni i politički nivo građanskih naroda Evrope.

Priključenje protiv dugoročnih interesa

Taj uspon je prekinut Prvim svetskim ratom i rezultatima toga rata. Osnivanjem Kraljevine SHS Srbi iz Ugarske i Hrvatske priključuju se Srbima iz Srbije, što svakako nije bilo protivno njihovoj volji, ali su način i princip toga priključenja bili protivni njihovim dugoročnim interesima. Priključenje je ostvareno kao proširenje dotadašnje srpske države, te su Srbi iz Srbije navodno oslobodili Srbe iz Ugarske i Hrvatske. Radi se o tome da su Srbi iz Ugarske i Hrvatske ušli u tu državu kao politički subjektivan i samosvestan narod, te nije jasno od koga su oslobođani. Proširenje administracije i pozitivnog zakonodavstva države Srbije na nove zemlje je izvršeno sa samopouzdanjem i arogantnošću kao da se radi o pripojenju nahija. Konceptcija trojedinog naroda, centralistička uprava, razulareni konzervativizam i srbijanizacija političkog života su doveli Srbe prečane u vrlo nezavidan položaj. Dok je sve to kod drugih naroda budilo manjinski konzervativizam i nacionalizam, kod njih je bila samo zbunjenost, jer su ipak bili Srbi, istina drugačiji, ali Srbi. Oni kojima germanizacija nije naudila, kojima hrvatski ili mađarski konzervativizam nije mogao ništa sada su poraženi od konzervativizma vlastitog naroda.

Konzervativci svih naroda koji su ušli u tu državu, čak i srbijanski, do dana današnjeg tvrde kako su njihovi narodi izgubili tim ulaskom, što je delimično i tačno, ali su svi i mnogo toga dobili, čak i sami Hrvati, što je teško priznati, a od svih tih naroda su najviše dobili i najviše izgubili Srbi iz Ugarske i Hrvatske. Dobili su zajedničku državu sa maticom naroda, a izgubili vlastitu subjektivnost i samostalnost, koja je bila visoke građanske opredeljenosti. Aleksandar Karađordjević, taj samoljubivi prestolonaslednik, praunuk Karađorđa i unuk

Nikole Petrovića, sa svim dobrim i lošim osobinama svojih slavnih predaka, i Nikola Pašić, već ostareli balkanski revolucionar, a sada veći konzervativac nego što to pristaje i njegovim mnogobrojnim godinama, dokinuli su građansku subjektivnost Srba prečana i otvorili proces degrađanizacije srpskog naroda u dvadesetom veku. Ostaci herojskog doba srpske građanske klase su dočekali i propast te njima nesklone države, ali ni država koja ju je nasledila, socijalistička Jugoslavija, im nije bila mnogo sklona. Socijalizam, istina iz drugih razloga, nije mogao da trpi građanski momenat čak više i od konzervativne političke ideje.

U talasu probuđenog konzervativizma krajem dvadesetog veka biološki potomci nekadašnjih hrvatskih Srba su stigli na traktorima u Srbiju, a biološki potomci Srba iz bivše Ugarske i Srema zasad još nisu pripremili svoje traktore. Potomci nekada ekonomski najrazvijenijeg naroda Balkana, Srba iz Ugarske i Hrvatske, danas imaju najmanji nacionalni dohodak na Balkanu, manji i od Albanije, i više nego neizvesnu budućnost pukog opstanka. Tačka preloma, kad je sve krenulo u nepovoljnom pravcu, je, ne osnivanje Kraljevine SHS, nego način i princip tog osnivanja, a prevelika nesreća krajem veka je samo ponavljanje iste greške i dokaz da konzervativna politička ideja, ta ideja koja se toliko poziva na istorijska prava i istoriju, nikada ništa iz istorije nije naučila.

Autor je doktor pravnih i filozofskih nauka, predaje filozofiju prava

na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu

Subota – nedelja, 5-6. februar 2000.

SRBI U VOJVODINI I NJIHOV DRŽAVNO-PRAVNI OSNOV (4)

Autonomija Vojvodine iz 1974. godine

Kompromis socijalističke i konzervativne ideje

Osnovni faktor tako olakog pada autonomije bio je način na koji je ona uspostavljena. Iako nije donesena samo spoljašnjom voljom, ipak je taj spoljašnji činilac bio odlučujući, te je i ukinuta spoljašnjom voljom. Na početku je bio uzrok kraja

Za razliku od autonomije u Vojnoj granici i političke i ekonomske autonomije pre Prvog svetskog rata ustavna autonomija iz 1974. godina stigla je lako, bez većih potresa i muka, više spolja, nego borbom domaćeg stanovništva. Da bi se nešto dobilo u pravcu autonomije od Austrije, Ugarske ili Hrvatske, trebalo je ili lojalnosti i krvi, kao u slučaju autonomije u Vojnoj granici, ili kapitala i političke veštine, kao u dugom procesu sazrevanja autonomnih zahteva u drugoj polovini devetnaestog veka, a sedamdesetih godina dvadesetog veka autonomija je Vojvodini stigla kao rezultat širih političkih procesa u SFRJ.

Socijalistička Jugoslavija je osnovana tako što je socijalistička ideja vojnički, politički i diplomatski porazila konzervativnu ideju kod dva noseća naroda: Srba i Hrvata. Pošto je u najstarijoj Jugoslaviji liberalna ideja već bila poražena od konzervativne, socijalistička ideja je imala mogućnost da sebe ostvari bez ozbiljnijih kompromisa sa drugim idejama, što ne znači da kompromisa nije bilo, nego da su bili druge vrste, pre svega međunarodni. Rezultati ostvarivanja socijalističke ideje bili su izuzetno visoki i po merama ozbiljnijih naroda, a ne malih koji su tu državu činili. Konzervativna i liberalna ideja opstaju pre svega u okviru inteligencije, a vremenom su se, istina na mah, i politički konstituisale u okviru same socijalističke političke ideje. Posle Brionskog plenuma i privredne reforme od 1965. godine stege su popustile u toj meri da su konzervativna i liberalna ideja mogle potpuno jasno i organizovano da deluju. Vrhunac liberalne ideje u socijalizmu je bio liberalizam u Srbiji, a konzervativne tzv. „Mas-pok“ u Hrvatskoj. Konzervativizam u Hrvatskoj je polazio od koncepcije nacionalne države i jednog političkog naroda, što su opšta mesta konzervativizma i sami po sebi ne predstavljaju ništa novo, osim mogućnosti da partijski aparat komunističke partije postane skoro jedini nosilac takvih socijalizmu više nego neprihvatljivih težnji. Snaga hrvatskog nacionalizma bila je tolika da je morala da se savlada represijom, jer drugačije nije moglo. Liberalizam u Srbiji nije bio tako buran, neosporno je bio delikatnija politička ideja, ali i nenadanija, jer je to prva ozbiljna promocija liberalne političke ideje kod Srba posle Prvog svetskog rata. Nije morao da se guši represijom, nego je to moglo da se uradi čistim političkim sredstvima iz jednostavnog razloga što liberalizam nije mogao sebe da ostvaruje a da ne menja karakter komunističke partije, za razliku od konzervativizma koji je mogao da preuzima partiju. No, rezultati te liberalne politike su bili opasniji po socijalističku političku ideju od konzervativne, jer su u daleko većoj meri menjali društvo. Preduzetnički entuzijazam, velika promocija srednjih društvenih slojeva, ubrzana vertikalna pokretljivost, dotle neviđene kulturne i naučne slobode nagoveštavale su novi oblik vladavine.

Titov lični režim

Naprосто, socijalistička politička ideja je bila poražena i od konzervativne i od liberalne, i više se nikad nije oporavila. Reakcija nosioca vlasti, J.B.Tita, bila je dosledna u uverenju da obe konkurentske ideje ruše državnu zajednicu, konzervativna tako što bi dovela i do teritorijalnog cepanja, a liberalna tako što odvaja značajne delove društva, pre svega ekonomiju od političke države. Nemajući mogućnosti da oslabljenu socijalističku ideju, i pored velike propagande i demagogije, značajnije ojača, Tito je isprečio sebe na putu konkurentskim idejama – uveo je lični režim. Represijom uklonjena konzervativna ideja je, i pored toga što su njene vođe sklonjene, dobila nenadanu zadovoljštinu jer je njen koncept nacionalne države i jednog političkog naroda prihvaćen kao opredeljenje i same socijalističke ideje, te su stvorene nacionalne komunističke partije, a politička zajednica se konfederalizovala. Liberalna politička ideja nije dobila nikakvu zadovoljštinu i pozitivnim zakonodavstvom je onemogućen bilo kakav pokušaj osamostaljivanja nekog segmenta društva, a naročito ekonomije. U ekonomskoj sferi je, umesto preduzetništva i privatnog interesa, nametnut koncept poslušnosti. Može se reći da je lični režim J.B. Tita za legitimaciju i pokriće koristio spoj socijalističke i konzervativne političke ideje, a da se suprostavljao liberalnoj u svakom slučaju, a konzervativnoj i socijalističkoj kad su bile preradikalne. Mehanizam funkcionisanja tog režima je bio u isto vreme jednostavan, ali i posredovan, naime jedini nosilac integrativne funkcije u celom društvu, ne samo u političkoj državi, bio je nosilac ličnog režima, a time što su jačali elementi dezintegracije političke zajednice, on je bivao potrebnijim, odnosno što je konzervativizam nadvladavao socijalističku ideju u tom, ne baš iskrenom, kompromisu potreba za integracijom od strane J.B. Tita bila je veća.

Verovatno su procene tih procesa od strane Tita bile valjane. Može se pretpostaviti da bi konzervativizam direktno, a liberalizam na jedan značajno posredovaniji način, doveli do propasti te političke zajednice, što onda nije bilo ni međunarodno prihvatljivo. Način otklanjanja tih procesa bio je vrlo nepovoljan po jugoslovenske narode, jer je institucionalizacija konzervativizma i elemenata ličnog režima nadživela J.B.Tita, i postala pokretač procesa razgradnje te političke zajednice krajem osamdesetih, i to na jedan daleko brutalniji i bolniji način nego što je to moglo da bude početkom sedamdesetih.

Zadržavanje viška vrednosti

Ustavna autonomija Vojvodine u tom periodu bila je jedna od bitnijih poluga funkcionisanja ličnog režima. Posle odstupanja liberalizma morala je da se organizuje i sama Srbija po principu kompromisa između socijalističke i konzervativne ideje, a to je bilo neugodno i za nosioca ličnog režima a i za samu političku zajednicu, jer bi takva Srbija bila prevelika opasnost. Ta procena takođe nije bila neutemeljena, jer je SFRJ počivala na ravnoteži, a takva konzervativno-socijalistička Srbija bila bi faktor kvarenja ravnoteže, što se i pokazalo krajem osamdesetih. Zbog toga se i Srbija ne samo (kon)federalizuje nego Vojvodina i Kosovo i Metohija dobijaju dominantan položaj, odnosno kontrolišu ostatak Srbije i sprečavaju svaki pokušaj jačanja njene političke samostalnosti. Između dva svetska rata imali smo na vlasti konzervativni srpski koncept „Srbija i njena Jugoslavija“, koji je

uništio Kraljevinu Jugoslaviju, a sada smo imali koncept „Slaba Srbija znači jaku Jugoslaviju“, što je isto tako uništavalo tu zajednicu. Razlika je u tome da se destrukcija zajednice pod drugim konceptom dešavala na posredovan način jer je taj koncept bio izrazito najveći generator novog probuđenog srbijanskog konzervativizma i nacionalizma; umesto da nešto bude sprečeno, ono je hranjeno i razvijano. Rezultat je bio posve suprotan namerama.

U Vojvodini je isforsirana nova politička elita koja je većinom bila veteranska i ne baš kompetentna u stvarima politike. Ostareli partizani iz Srema pre svega su bili lojalni, a nisu bili neskloni čvrstoj ruci (čak se tada u Vojvodini vladalo na najčvršći način u celoj državi), što je bilo dovoljno. Stanovništvo je sve to posmatralo vrlo mirno, jer je bilo relativno teško shvatiti šta se sve dešava, a i nije taj proces bio u suprotnosti sa nekim interesima Vojvodine i nekih slojeva u Vojvodini. Iako se pod liberalizmom u Srbiji relativno lako disalo i vrlo dostojanstveno živelo, ipak je postojao proces preliivanja viška vrednosti iz Vojvodine u Beograd. I to će uvek da bude u situaciji kada Vojvodina nema visok stepen autonomije, i to ne samo zbog Beograda nego i zbog Vojvodine, odnosno zbog njenog viška vrednosti koji većinom potiče iz poljoprivrede. Rezultati te autonomije su bili nenadano visoki, pre svega zbog toga što je proces odlivanja viška vrednosti zaustavljen, a ne zbog nekakvog ozbiljnijeg razvojnog momenta. Elita je taj zadržani višak vrednosti na vrlo pravičan način raspoređivala, razvijala prava nacionalnih manjina, ali i institucije svoje samostalnosti (Vojvođansku akademiju i dr.). Jedini uslov je bio da se ne dovodi u pitanje ideološki predznak režima. Sve u svemu, živelo se vrlo ugodno, iako ne baš preterano slobodno.

Olaki pad

Iako je lični režim bio osnovni pokretač te autonomije, ona je zaživela i bila prihvaćena od stanovništva, te je preživela i solidan broj godina posle smrti J.B.Tita. Nju nisu dokinuli procesi u okviru nje same, kao što je nisu ni zasnovali, nego procesi van nje. Osamdesetih godina konzervativna ideja se u tolikoj meri oslobodila stege u Beogradu, da se preko pretpolitičkog konstituisanja u okviru raznih udruženja intelektualaca (Memorandum SANU je samo jedan, iako najpoznatiji, dokument te vrste) prešlo i na političko konstituisanje. Konzervativna ideja se sukobila najpre sa liberalnom političkom idejom koja se konstituisala na saveznom nivou i sa kojom je nenadano imala velikih problema. Vojvođanska elita je pokazala tih godina i veliki nedostatak političke razboritosti i sklonost vrlo pogrešnim procenama (primer za to je i ponašanje „vojvođanskih kadrova“ na znamenitoj Osmoj sednici). Da bi nadvladala liberalnu, konzervativna ideja morala je rešiti, i to vrlo brzo, pozitivno pravnu i partijsku blokadu Beograda, što je i učinila. U svoj toj polemici izeđu liberalne i konzervativne ideje vojvođanska politička ideja nije se snalazila, jer sama nije bila ni liberalna, naročito to ne, a ni konzervativna, naprosto to su bili ljudi jednog drugog vremena i režima, ličnog režima J.B.Tita.

Osnovni faktor tako olakog pada autonomije bio je način na koji je ona uspostavljena. Iako nije donesena samo spoljašnjom voljom, ipak je taj spoljašnji činilac bio odlučujući, te je i ukinuta spoljašnjom voljom. Na početku je bio uzrok kraja.

Upoređujući autonomiju s kraja dvadesetog veka sa onim ranijim, može se kazati da su se ranije daleko teže uspostavljale, ali zato i ukidale. Autonomija u Vojnoj granici je dobijena od Austrije, ukinuta je posle dugog niza godina od, pre svega, mađarskog konzervativizma. Veliki autonomni pokret Srba iz Ugarske i Hrvatske, između 1848. godine i Prvog svetskog rata, priznat je, i onda kad je osporavan, i od Ugarske i od Hrvatske, a poražen od srbijanskog konzervativizma, dok je autonomija krajem veka došla iz savezne države, a ukinuta opet od srbijanskog konzervativizma. Uspešnost srbijanskog konzervativizma u suzbijanju autonomnih procesa Vojvodine danas je i osnovni razlog potrebe za autonomijom naspram Beograda, koliko to paradoksalno zvučalo. Naprosto, srbijanski konzervativizam i autonomija Vojvodine su spojeni sudovi: što uspešniji konzervativizam u Beogradu tim potrebija autonomija Vojvodine.

*Autor je doktor pravnih i filozofskih nauka, predaje filozofiju prava
na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu*

Subota-nedelja, 12-13. februar 2000.

SRBI U VOJVODINI I NJIHOV DRŽAVNO-PRAVNI OSNOV (5)

O LEGITIMACIJI ONOG OBLIKA VLADAVINE KOJI JE NAMETNUT VOJVODINI

Vladanje pomoću nacionalizma

Koncepcija nacionalizma kao dominantnog političkog programa je ubijena u Prvom svetskom ratu, a posle toga uspomena na nju se povremeno oživljava kroz druge političke ideje, kao što su nacizam ili ovaj naš novi oblik vladavine

Prošlih deset-petnaest godina živimo i pratimo istorijski proces koji je doveo do raspada svih delova praktičkog života ljudi, do raspada političke države nametanjem privatnog interesa uske elite, do raspada ekonomije morala, subjektivnih prava, dvogeneracijske porodice itd. Taj istorijski proces je na ovim prostorima nastajao pod dominacijom nacionalizma i konzervativne političke ideje, što je mnoge navelo da pomisle da je nacionalizam pokretač i osnov sveg tog događanja. Svakako da je uverenje kako je čovek pre svega pripadnik određene nacije, pa tek onda vlasnik, suprug, otac, radnik, seljak, vojni obveznik itd, odnosno, da ga pripadnost naciji određuje svim njegovim poslovima i stvarima, jedno pobrkano stanovište, koje može biti društveno opasno kada pređe granicu privatnog stava i postane politički program, ali to ne znači da je takav lik svesti toliko suštinski da proizvodi ono što se na prvi pogled čini da je njegova posledica.

Na našim prostorima je nacionalističko uverenje staro i vezano je za mnoge političke ideje, npr. nije bilo većih nacionalista od liberala, a ni solcijalistička ideja nije bila imuna na nacionalizam, te je preterano vezivati nacionalizam samo za konzervativnu političku ideju, iako se on tamo nekako najugodnije oseća. Nacionalizam na kraju ovog veka je zaista postao dominantan lik svesti mnogih naroda i ljudi na ovim prostorima, ali je veliko pitanje čime je sam nacionalizam uslovljen.

Novi oblik

Taj dublji proces je put promene napuštenog i zapuštenog socijalističkog oblika vladavine ka jednom novom i istorijski još nepoznatom, a koji se uspostavlja koristeći nacionalizam kao svoju legitimaciju i pokriće. U osnovi, koncepcija nacionalizma kao dominantnog političkog programa je ubijena u Prvom svetskom ratu, a posle toga uspomena na nju se povremeno oživljava kroz druge političke ideje, kao što su nacizam ili ovaj naš novi oblik vladavine. U osnovi, u XX veku ne vlada nacionalizam, već se pomoću nacionalizma vlada, čak i kod takvih režima kao što su bili Frankov ili Salazarov. To su i kod nas mnogi uvideli, čak i iskreni nacionalisti koji danas govore o „izdaji“ nacionalnih interesa od strane režima. I primer Slovenije govori u tom pravcu, jer je ta država u bivšoj SFRJ bila zahvaćena možda i naj snažnijim nacionalizmom, a jedina nije završila u novom obliku vladavine, nego je putem liberalne političke ideje uspostavila liberalni oblik vladavine. Prosto kazano, ako u nacionalizmu vidimo dežurnog krivca za sve, ostajemo samo na površini, jer se ne pitamo o

dubljim procesima, koji, između ostalog, proizvode i sam nacionalizam. A ti procesi za svoju svrhu imaju uspostavljanje novoga oblika vladavine, koji se ne mora pojavljivati samo pod nacionalističkom i konzervativnom legitimacijom, nego može i pod liberalnom.

Raspad Sovjetskog Saveza i socijalizma na tim prostorima desio se pod legitimacijom liberalne a ne konzervativne ideje. Varšavski ugovor nije mogao da prati trku u naoružanju, koju je osamdesetih godina nametnula američka administracija, a da ne izmeni celinu ekonomskih i političkih odnosa na kojima je počivao. Sama proizvodnja oružja je postajala balast za privredu jer je vezivala prevelika sredstva, a nije donosila adekvatan novi višak vrednosti, što se kod konkurentskog bloka dešavalo. Vodeći ljudi su jasno utvrdili da je apsolutna državna stega razlog te nemoći, te su sledstveno tome tu stegu pokušali da olabave, što je ostalo u pamćenju kao „perestrojka“.

Početak i kraj perestrojke

Taj politički program nije posledica amaterizma ili nedobronamernosti jednog čoveka, kao što mnogi danas misle, nego je bio zasnovan na dobroj dijagnozi, a to što su rezultati lečenja bili pogubni više je do bolesnika, nego do terapije. Perestrojka je odvajala državu od drugih delova društvenog života, ali nije uspela da te druge delove zaista osamostali, jer su rasli i oformljeni su u sistemu gde je država bila sve. Posledica toga povlačenja države bio je potpuni kolaps svih delova društva, pa i same političke države, pošto se odvajalo ono što se nije moglo odvojiti i u velikoj muci se raspadalo društveno telo.

Sam Gorbačov je još dolivao ulje na vatru, ubrzavajući one međunarodne i unutrašnje procese koje već nije mogao kontrolisati, i ako se može govoriti o njegovom amaterizmu i neuspešnosti onda se ogledaju u tome. Sa raspadom Varšavskog ugovora i kolapsom i partije i društva završava se dobra namera „perestrojke“, a sam Gorbačov odlazi putem jednog operetskog pokušaja puča, koji je imao za svrhu da promovise novu snagu, novog čoveka i novi oblik vladavine. Tako se na jednom tenku mirno usred puča slikao Jeljcin, čovek koji je bio spreman da stane na čelo tog procesa uspostavljanja novog oblika vladavine.

Taj novi oblik vladavine se uspostavljao uz pomoć liberalne ekonomske ideje, koja je omogućila da se u ekonomskom društvu desi neviđeno prelivanje kapitala u privatne ruke nove elite, a da se u političkoj državi interes te nove elite postavi kao jedini. Tako je država postala privatna posed i u političkom i u ekonomskom smislu. Posle toga se privatni kapital sklonio na zapad, a stanovništvo je osiromašeno u najvećoj mogućoj meri.

Mnogi su skloni da kao dobru stranu te liberalne politike vide u tome što je izbegla vojni raspad Sovjetskog Saveza, odnosno Rusije. Mišljenja smo da ona to nije trajno učinila, nego ga je samo odložila za povoljniji period; naprosto radi se o tome da vojno rešenje nije bilo prihvatljivo zbog viška oružja koje je pretilo da vojnu krizu izmakne bilo kakvoj kontroli. Drugi momenat koji isto tako nije vodio u pravcu rata, a bio je bitan, je slabost ruske konzervativne ideje. Naime, ruski nacionalizam je sebe izliveo jednim delom još pre Prvog svetskog rata, a sa druge strane klanice toga rata, kao i kasnijeg građanskog rata su i njega porazile. Ipak najozbiljniji udarac ruskom konzervativizmu i nacionalizmu su zadali komunisti, koji su ga uništavali na svakom koraku, puštajući ga samo onda kada su ga mogli

instrumentalizovati, kao za vreme Drugog svetskog rata, a svojom centralističkom politikom su preuzeli njegovu osnovnu tezu.

Zbog svega toga je nacionalizam i konzervativizam bio preslab, a opasnosti prevelike, te je vojno rešenje ostavljeno za period kada opasnosti budu manje, a nacionalizam jači. I sam režim se dugoročno opire takvom razvoju time što je sam stvorio desničarsku partiju, da bi kontrolisao konzervativizam, ali da bi mu se i narugao.

Jugoslovenske razlike

Izvesno je da će opisani oblik vladavine dugi niz godina biti osnovni oblik vladavine zemalja bivšeg Sovjetskog Saveza, i dok Rusija bude i regionalna sila taj se oblik vladavine neće napuštati, jer jasno odgovara međunarodnom faktoru, pošto dovodi do i teritorijalnog i civilizacijskog čerečenja Rusije, a odgovara i domaćoj eliti, jer se tamo još puno toga može uzeti i izneti.

Videli smo zašto je tamo, u zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza, to sve moglo da se desi bez nacionalizma i rata, a postavlja se pitanje zašto je kod nas moralo da se sve to desi sa ratom i razularenim nacionalizmom.

Prvo. Iako je SFRJ nastala tako što je konzervativizam i nacionalizam dva osnovna naroda načelno poražen (kod Srba politička koncepcija „Srbija i njena Jugoslavija“, a kod Hrvata NDH), ipak je ostao neobično jak u krugovima intelektualne elite, a povremeno je dobijao i političku artikulaciju i u samom socijalističkom pokretu. Otvaranjem zemlje i odlaskom velikog broja ljudi na rad u inostranstvo omogućen je relativno uspešan rad konzervativne emigracije. Svemu tome u osnovi je određena istorijska neiživljenost nacije, čak i kod Srba, koji su nacionalnu državu odavno zasnovali, a kamoli kod ostalih koji to nisu nikada učinili.

Drugo. Pristanak svih bitnih delova međunarodnog faktora na rat, istina iz različitih motiva, i procena da je rat najlakše i voditi i kontrolisati podržavajući konzervativnu ideju, kao i dovoljno mala teritorija da taj rat ne preraste po vojnim dejstvima lokalni i kontrolisani karakter (i pored toga je vođen, makar zasad, iz četiri etape).

Treće. Time što je krajem osamdesetih godina liberalna politička ideja odbila da direktno pristane na raspad zemlje, ne znači da bi se u većini federalnih jedinica izbegao put u novi oblik vladavine da je pobedila liberalna politička ideja u sukobu sa konzervativnom, nego samo to da bi rat verovatno bio izbegnut.

Četvrto. Daleko je najznačajnija relativno razvijena samostalnost ekonomske sfere i tržišnih navika, što je tu sferu činilo vrlo neposlušnom spram političke volje. Olako se zaboravlja da je ekonomija SFRJ bila najliberalnija, a možda i najuspešnija u zemljama socijalizma. Iako bez tržišnog oblika svojine, stvorila se jedna menadžerska ekonomija, koja se nije mogla destruirati i opljačkati bez rata. Ta velika samostalnost ekonomske sfere naspram političke države je najznačajniji generator rata, jer su elite novih država u svome

pokušaju da privatni interes nametnu političkoj državi uspele mešavinom nacionalizma i demagogije, ali to nisu mogle da naplate u ekonomskoj sferi bez rata. Da bi se ruska ili ukrajinska ekonomija podvela pod privatni interes elite zasad nije bilo nužno voditi rat, te se on nije ni desio, a da bi se to uradilo sa srpskom, hrvatskom, bosanskom ili vojvođanskom ekonomijom rat se morao voditi. Osnovni uzrok rata je oblik vladavine koji nije mogao drugačije biti ustoličen.

*Autor je doktor pravnih i filozofskih nauka, predaje filozofiju prava
na filozofskom fakultetu u Novom Sadu*

Subota-nedelja, 19-20. februar 2000.

SRBI U VOJVODINI I NJIHOV DRŽAVNO-PRAVNI OSNOV (6)

O BALKANSKOM (KONZERVATIVNO-NACIONALISTIČKOM) LIKU NOVOG OBLIKA VLADAVINE, KOJI JE NAMETNUT VOJVODINI

Država privatnog interesa

U građansko-liberalnim oblicima vladavine privatni interes je pokretač ekonomskog društva, dok je politička vrlina pokretač političke države. U novonastalom obliku vladavine desila se pobrkanost, te je privatni interes postao pokretač političke države, a podaništvo ekonomsko-građanskog društva

Počelo je onda kada su pripadnici starog političkog aparata, bitni ljudi aparata represije, čak neki marginalni i patološko-kriminalni elementi, po koji profesor ekonomije i nešto malo privrednika, koji su svi zajedno skoro sticajem okolnosti odjednom postali elita, dobili ono što nikada nisu mogli da imaju u socijalizmu, ma kakav da je bio – privatnu vlast. Uz veliku saglasnost stanovništva privatna lica su se popela na čelo političke zajednice i uspostavila novi oblik vladavine gde je jedini princip privatni interes. Ti ljudi nisu uzurpirali političku državu niti su nametnuli ostalima ono što oni nisu hteli, ne radi se o samodržcima i uzurpatorima, nego o tome da je taj novi oblik vladavine tražio takve ljude, a da je sam oblik vladavine nastajao uz veliko odobravanje mnogih i da je rezultat dugog niza godina, dugih tradicija i slabosti. Taj novi oblik vladavine je zavladao u velikoj većini zemalja bivše SSSR-a i SFRJ, i nije uvezen sa strane, niti je nezaslužen. Dve stotine miliona ljudi i dvadesetak država živi u takvom obliku vladavine što govori da on nije nešto slučajno i usputno.

U građansko-liberalnim oblicima vladavine privatni interes je pokretač ekonomskog društva, dok je politička vrlina pokretač političke države, te je čovek u isto vreme i bourgeois (građanin) i citoyen (podanik), prvo kao član ekonomsko-građanskog društva, a drugo kao pripadnik određene političke države. U novonastalom obliku vladavine desila se pobrkanost, te je privatni interes postao pokretač političke države, a podaništvo ekonomsko-građanskog društva. Ta zamena je ono suštinsko što određuje novi oblik vladavine, i odgovarala je velikoj većini ljudi i socijalnih slojeva. Srednji socijalni slojevi su bili najneotporniji na nadolazeću promenu zato što su skoro nastali, što ih je socijalizam i stvorio i mazio, što nisu bili samosvesni. Sve je moglo da se prihvati, samo ne to da izgube onoga ko će im naređivati. Ekonomska nerazvijenost, ili bolje reći negrađanski način ekonomskog razvitka, tužno nasleđe patrijarhalne svesti, prebrza i neozbiljna vertikalna društvena pokretljivost, dugo iskustvo socijalizma gde se vrlo ugodno i bezbrižno živelo, a da se o ničem nije brinulo, neprekidno udvaranje radništvu skoro do korupcije toga sloja, pa i seljaštvu, dovelo je do toga da dovoljan broj ljudi radije prihvati podaništvo u ekonomskom društvu, nego jasan privatni interes. Više je nego jasno zašto je naprasno stvorena elita uspela da postavi svoj privatni interes kao pokretač političke države, jer drugačije nije ni moglo. Međunarodni momenat nije tu mnogo bitan, da su Rusija ili Srbija bile jedine države na svetu one bi posle

propasti socijalizma takođe ušle u ovaj novi oblik vladavine, čak možda i pre. Ne može se tvrditi da taj oblik vladavine ne odgovara tim narodima i da im je nametnut.

Netačne analogije

Veliki je problem da se pojmovno odredi taj novi oblik vladavine. Mnogi to pokušavaju analogijom sa sličnim, te se govori o despotizmu, sultanizmu, diktaturi, čak fašizmu, latino-amerikanizmu itd. Sve te paralele ostaju na spoljašnjoj ravni. Osnovni princip tog oblika vladavine je privatni interes kao svrha političke države, a poslušnost kao svrha ekonomske sfere i sveta privacije čoveka. Ovaj princip dosad nije imenovan, te ćemo ga zvati naprosto Novi oblik vladavine.

Žrtvovani SPS

Na teritoriji bivše SFRJ Novi oblik vladavine uspostavio se prvo u Srbiji (bez pokrajina), gde se koristio imanentnim nacionalizmom jednog dela inteligencije. Tako se počelo sa socijalističkom idejom polemizirati, ne zbog svojinskog, administrativno-upravnog, ekonomskog ili naprosto civilizacijskog drugačijeg stanovništva, nego sa nacionalnog, pa se krenulo u političku borbu zbog „nepravednog položaja srpskog naroda“. Sa takvim pokrićem je za neočekivano kratak rok uspostavljena uzurpacija svih poluga vlasti i moći od strane vrlo uskog kruga ljudi, te se odmah na početku videlo da je nacionalizam i konzervativizam samo pokriće za nešto krupnije. Najstrašnije u svemu je brzina kojom je nacionalizam pobedio u svesti ljudi; ceo jedan narod je za nekoliko godina poludeo, i ono što je dotad bila privilegija nekih viđenih intelektualaca: lamentiranje o nepravdi prema Srbima, sad je postala zajednička svakodnevnica. Tek sa proterivanjem Srba iz Hrvatske iskrenim nacionalistima je postalo jasno da su iskorišćeni i da se radi samo o interesu elite, ali im nije postalo jasno da je tu, sada „izdajničku“, elitu omogućio sam nacionalizam. Uostalom, ne radi se o tome je „iskren“ nacionalizam izigran od pokvarene elite, nego da je sam završio kako je morao i kako će i u budućnosti završavati. Konzervativno-nacionalistička retorika je omogućila preuzimanje političke države, ali elita to nije mogla adekvatno naplatiti u ekonomskoj sferi bez dubljih zahvata, te je zbog toga vlastitu zajednicu i dobar deo Balkana uvela u kaos. Ratna dejstva i piramidalna štednja sa neviđenom inflacijom (muškarci na ratištu, a očevi i supruge nose novce u banku ne bi li se obogatili za tri meseca) iako najvidljiviji, nisu bili i najznačajniji pokretači toga haosa. Sve što je imalo neku svoju unutrašnju svrhu i red moralo je da se uništi, na ekonomskom planu rukovodeća privredna struktura, koja je bila relativno otporna na poteze nove elite, a na političkom i sama vladajuća partija, kao i opozicija.

SPS je devalvirana i marginalizovana jer je postala smetnja, zbog toga što je to ipak bila partija, i to partija sa nekakvim socijalističkim nasleđem i relativno kvalifikovanim kadrovima. Tako je jedna od izborna najuspešnijih partija na teritoriji bivše SFRJ žrtvovana jer je postala prepreka za poslove elite, te je elita ili osnovala ili ojačala prividnu krajnju levicu i desnicu, a u osnovi dve sestrinske interesne grupe. Radi se o tome da je Srbija postala država privatnog interesa, a SPS je imao inerciju partijske države. Što se opozicije tiče, devalviranjem SPS-a devalvirana je i ona sama. Svaka vladavina stvara svoju opoziciju, direktno ili indirektno. Tako je knez Mihailo stvorio liberale, kralj Milan radikale, a i ovaj

režim stvorio je većinu opozicionih stranaka. Ali za razliku od ranijih ovaj režim je to skoro direktno uradio, što pokazuje time što oponentne stavove ne trpi ni u opoziciji. Kralj Milan je tvorac radikala više nego Pera Todorović i Nikola Pašić, jer ih je smatrao protivnicima, a ovaj režim svoju opoziciju ne smatra protivničkom, možda izdaničkom ali nikad protivničkom. Ne radi se o tome da su ovi današnji opozicionari nekvalitetni, korumpirani ili neinteligentni, što ne znači i da nisu, nego da ovaj oblik vladavine načelno nema opoziciju. Razlika pozicije i opozicije počiva na koliziji opšte volje u okviru političke države, a privatni interes je samo posredovan, dok kod današnjeg našeg oblika vladavine nemamo posredovanje privatnog interesa u političkoj državi, nego se on neposredno ostvaruje, te se svaka politička opcija gubi i postaje potpuno izlišnom, jer se svodi na lični interes. Najneuspešniji srpski političari do ovog režima, kraljevi Milan i sin mu Aleksandar, stalnim sukobima i progonima su uozbiljili Radikalnu stranku, tako da je ona pored nemačke socijal-demokratije tada bila najbolje organizovana partija u Evropi, a to su uradili da bi došli do novaca (Milan je bio jedno od najzaduženijih privatnih lica u Evropi), da bi ostali na vlasti, da bi rešili svoje probleme sa suprugama i na kraju da bi ostali uopšte živi. Iz potpuno istih razloga, osim privatne zaduženosti, ovaj režim nije stvorio nijednu opozicionu stranku, nego je čak jednu vladajuću marginalizovao. Priroda režima je ono što stvara ili ne stvara opoziciju, a ne odlike vladara i vođa opozicije. Uostalom, Pera Todorović je bio više zadivljen kraljem Milanom, nego današnje vođe opozicije svojim vladaocem, a ipak nastade i Timočka buna i Ustav iz 1888. godine, sa svojim iznimno visokim slobodama, i sve ostalo.

Simulacija ratnog stanja

Političko i ekonomsko zaokruživanje Novog oblika vladavine u Srbiji izazvalo je isto takve procese i u većini ostalih država nastalih SFRJ (naravno Slovenija je davno izašla iz svega toga), tako da se i kod drugih ustoličio isti takav oblik vladavine, samo što su za pokriće umesto većinskog konzervativizma i nacionalizma imali manjinski (a u Crnoj Gori i jedan i drugi). U Hrvatskoj je Novi oblik vladavine u organizacionom i reprezentativnom vidu čak bio uspešniji nego ovde. Ratna dejstva su definitivno omogućila elitama tih zajednica da ispune svoje prohteve, odnosno da do kraja ili unište ili stave u svoj posed višak vrednosti ovih naroda koji je stvaran u prošlih nekoliko desetina godina. Da rata nije bilo, i pored sveg nacionalizma i konzervativizma, Novi oblik vladavine i njegova elita ne bi se mogli učvrstiti, možda čak ni u samoj Srbiji, a kamoli u Hrvatskoj ili Vojvodini, jer bi se privatni interes elite razbio pre svega o zatečenu samostalnost privrednih struktura, a onda i o pokušaje opozicionog organizovanja. Rat je zato bio nužan, i koliko god da je bio opšte prihvaćen od svih relevantnih delova međunarodnog faktora, još više je bio prihvaćen od elita država učesnica u ratu, jer su one ratom najviše dobijale.

Duge ratne godine, siromaštvo i očaj su verovatno pogoršali potencije duha i slobode, ali se ipak može reći da prestanak rata znači i načelan kraj Novog oblika vladavine na ovim prostorima, pre svega kod teritorija koje su imale značajnije građansko predsocijalističko iskustvo, a to je naravno Vojvodina. Zbog toga elita u Srbiji načelno ne može da prekine rat, jer njegovim prekidom može da izgubi i sebe samu, te simulira rat i ratno stanje i onda kada nema sa kim da ratuje. Bitni delovi međunarodnog faktora to znaju i svesno dozvoljavaju da ovo stanje traje, jer se time ubrzano rastače teritorija Jugoslavije i Srbije.

**Autor je doktor pravnih i filozofskih nauka, predaje filozofiju prava
na filozofskom fakultetu u Novom Sadu**

Subota-nedelja, 26-27. februar 2000.

SRBI U VOJVODINI I NJIHOV DRŽAVNO-PRAVNI OSNOV (7)

O OSNOVNOJ NEJEDNAKOSTI LJUDI U OBLIKU VLADAVINE KOJI JE NAMETNUT
VOJVODINI

Korumpirana prestonica

Pravi interes Srbije je da umesto umišljene prestonice dobije jedan grad koji će moći sam sebe da izdržava i u kome se neće nametati drugim volja. To nije regionalni problem, nego civilizacijski, jer se zasniva na predmodernoj ideji uprave, administracije i ekonomije. Nada za Srbiju nije beogradizacija Srbije nego debeogradizacija Beograda

Dva najznačajnija dokumenta modernog sveta su Deklaracija o nezavisnosti, koja sadrži načela Američke revolucije, i Deklaracija o pravima čoveka i građanina, koja sadrži načela Francuske građanske revolucije. U prvoj je tridesetogodišnji Džeferson u početnoj rečenici utvrdio: „Mi smatramo očiglednim istinama da su svi ljudi stvoreni jednaki...“, a u drugoj je tridesetdvogodišnji markiz Lafajet, „Heroj dvaju svetova“, u članu prvom napisao: „Ljudi se rađaju i celoga života ostaju slobodni i jednaki u pravima. Društvene razlike mogu nastajati jedino radi opšte koristi.“

Ta dva mlada čoveka, mladi koliko i građanski svet koji je tek nastajao, čitajući Žan-Žak Rusoa, postavili su osnov moderne epohe u jednakosti ljudi. Još u njihovim revolucijama ljudi su bili nejednaki, a danas su u toj meri nejednaki kao nikada u istoriji ljudskog roda. No, nisu Džeferson i Lafajet bili u zabljudi, jer i pored sve spoljašnje nejednakosti ljudi u modernom svetu, ljudi su apstraktno i formalno shvaćeni jednaki, kao pravne osobe, ili ekonomski subjekti, ili političke ličnosti itd. Naprosto, radi se o tome da ljudi na nejednak način ostvaruju svoju apstraktnu i formalnu jednakost. Tako se jednakost i nejednakost ljudi ne može odvojiti, jer su ljudi samo po mogućnosti jednaki, a kada ljudi požele da tu mogućnost pretvore u stvarnost onda to rade na nejednaki način, te im i život postane nejednak. Ljudi su različiti po polu, boji kože, uzrastu, fizičkim osobinama i to se ne može ispraviti, te zbog toga to i ne sme biti zrok neke druge nejednakosti među njima. Društvena nejednakost mora se zasnovati na društvenoj jednakosti, a ne na čulnoj ili istorijskoj jednakosti. Zbog toga se i najznačajnija nejednakost, ekonomska nejednakost, zasniva na pravnoj jednakosti, a ne na teritorijalnoj ili etničkoj.

Nejednakost između elite i građanstva

Nejednakost u zajednici u kojoj živimo ne zasniva se na navedenim osnovama, jer princip nejednakosti ljudi kod nas nije njihova sloboda i pravna jednakost, nego pripadnost eliti i tvorevinama koje elita stvara. Osnovna nejednakost u našoj zajednici je između elite i ostatka građana a sve ostale nejednakosti izvedene su iz nje. Elita je u toj meri malobrojna da se njeni pripadnici u velikoj meri lično poznaju. Pripadnici elite nisu okupljeni oko neke političke, religijske, zavereničke, ili bilo kakve ideje, već čine interesnu grupu gde je jedini

pokretač društvena moć potrebna za pribavljanje privatnog imetka. To što poneki pripadnik elite umisli da je tu zbog slave ili istorijske misije samo je subjektivno mišljenje i dokaz njegove nereálnosti. Za pripadnost eliti nije bitna ni etnička ni teritorijalna pripadnost, kao ni politička opredeljenost, pa su i vrhovi opozicionih partija pripadnici elite. Ona funkcioniše po principu privilegija koje se daju, kao nekad u merkantilističko doba, određenim pripadnicima. Tako neko dobije na eksploataciju neki region, neko neku privrednu granu, a neko neki grad. Kao sredstvo ostvarenja dobijene privilegije koriste se delovi državnog aparata. Tako je uspostavljena ekonomija privilegija, a ne ekonomija tržišta ili ekonomija države, što je nešto skoro feudalno. Odnos između članova elite je, zbog principa privilegija, u osnovi seniorsko-vazalski, gde svako ima svoga zaštitnika, kome mora biti bespogovorno lojalan jer će inače biti odstranjen, ali ima i svoje štíćenike koji moraju na isti način da se odnose prema njemu. Pošto se taj sistem nije do kraja učvrstio česti su pokušaji iskakanja i preticanja, kao i oštre sankcije zbog toga. Položaj u piramidi elite ne odgovara položaju u državnom aparatu ili partijama, čak je neki put i suprotan. Organizacija i način funkcionisanja elite su korporativni i lažno-državni, a ne državni ili ekonomski. Na vrhu elite se nalazi nosilac (u pojedinim državama nastalim iz bivše SFRJ taj se nosilac različito tituliše: Gazda, Baba, Otac neovisnosti i suverenosti itd.) koji je prema pripadnicima elite u isključivo seniorskom položaju, a zavistan je samo od međunarodnih činilaca, dok u zemlji ima pravo samovolje. Članovi elite su različitih profesionalnih, ljudskih i intelektualnih profila. Skoro je nezamislivo prisustvo naučnih ili umetničkih potencijala, a to što je u vrh ruske elite ušao jedan filozof nema mnogo veze sa njegovom filozofskom naobrazbom. Naučnici, umetnici i ostali ljudi od duha imaju status koji su imali u predgrađansko doba, što znači da mole za novac i da zabavljaju.

Spržena zemlja

Iz pojma privilegije proizilazi da je osnovni motiv elite maksimalizacija profita, a ne dugoročnost. Kad se tome doda i stalna pretnja za gubitkom privilegija, onda je grabežljivost razumljiva. Nosilac privilegije zaista nema vremena da čeka ili ulaže, te tako posle ostvarenja svoje privilegije ostavlja „sprženu zemlju“, što je nekada i bukvalno tako, npr. kod privilegija u drvojoj industriji ili poljoprivredi. Pogubne posledice ostvarenja privilegija po druge delove društva su neizbežne, jer se radi o tome da nosilac privilegije, sve i da hoće, ne može a da ne uništi sve oko sebe. Nije on sam odlučujući nego sistem u kome je on u velikoj stisci. Oblik vladavine je ono što proizvodi ovu ljutu nevolju, a ne njegovi nosioci, a to što su nosioci elite neduhovniji, grabežljiviji itd, od hrvatske ili ruske elite, je nešto folklorno, jer se radi o istom obliku vladavine.

Narod je onaj koji nije član elite, dakle svi ostali, što znači da se tu nalaze mnogi različiti socijalni slojevi, koji bi u nekom drugačijem obliku vladavine bili ne samo odvojeni, nego verovatno i suprotstavljeni. Čak su i članovi nekadašnje elite srozani na pripadnike običnog naroda, a da se ne govori o bivšim srednjim slojevima, radništvu ili inteligenciji. Najveći paradoks je u tome što se ogromna većina stanovništva nalazi u getu, dok se beznačajno mali deo organizovao kao slobodan, odnosno samovoljan. No, i pored toga delovi tog getoiziranog naroda su u nejednakom položaju, jer su zaista nejednaki. Osnova njihove

nejednakosti je uspostavljena delovanjem elite, te se i suprotstavljanjem nejednakostima vrši i borba protivu elite.

Prva vidljiva nejednakost proizašla iz delovanja elite je razlika između onih ljudi koji se nalaze u blizini elite i onih koji su udaljeni od nje. Ta nejednakost se teritorijalno uspostavila kao razlika grada Beograda i ostatka Srbije. Beograd je dobio dvor, balove, dvorske spletke i politiku tek za vladavine kneza Mihaila, a urbanizovao se pola veka kasnije. Srbija je bila izrazito poljoprivredna zemlja i jedini višak vrednosti je nastajao na selu, gde naravno nije mogao ostati, jer to poljoprivredna proizvodnja ne traži pošto je u osnovi prosta reprodukcija, nego se makazama cena, zelenaštvom, monopolima i sl. oduzimao seljaku. Problem nije u tome što je oduziman seljaku, nego u tome što nije centralizovan, nego je država Srbija neprekidno imala problema sa budžetskim deficitom i stranom zaduženošću, sem za vreme kneza Miloša, a višak vrednosti sa sela je odlazio na drugu stranu. Nije se ni selio u neku drugu privrednu granu, nego je postajao lično bogatstvo. Tako se uzdizao jedan uzak sloj stanovništva i polako postajao građanskim, ali na negrađanskoj osnovi, jer su privilegije, državna služba i državne koncesije bile uzrok njegove imućnosti. To je osnovni nedostatak srbijanske građanske klase, koji ju je u velikoj meri ograničavao. Rastom te klase rastao je i Beograd gde se lično bogatstvo pokazivalo, te je nastajao grad velikih građevina i još većih sujeta.

Raspodela privilegija

Sadašnja elita je oko sebe okupila sav aparat zaštite, gde policija nije najznačajnija, nego one ustanove gde se vrši raspodela privilegija. Dirigovana ekonomija ima za isključivi cilj ostvarenje privilegija, a nerealan kurs, ograničenja cena, razni kontingenti za izvoz i uvoz, carina, finansijska, tržišna i ostale inspekcije, Agencija za procenu kapitala, Fond za razvoj, Agencija za obnovu zemlje, Srbijašume, i ko zna šta još, samo su načini i mesto ostvarenja toga prvog i jedinog cilja. Jedini mogući način da se ostvari nešto što nije privilegija elite je korupcija (uostalom još je Adam Smit napisao da su korupcija i krijumčarenje snaga razuma u nerazumnim državama) i da nije korupcije ni ono malo slobode i preduzetnosti se ne bi moglo ostvariti od paukove mreže privilegija. Beograd je verovatno najkorumpiraniji grad na svetu, ne zato što tu žive najpokvareniji ljudi, nego zato što im je korupcija jedina nada i spas. Ostatak zajednice doživljava Beograd kao nešto strano. Teško je shvatiti da sve mora da bude u Beogradu, da za sve mora tamo da se ide, moli ili podmićuje, da se tamo svi poznaju i varaju, da se tamo daleko manje radi i bolje živi, da su tamo bahatost i nepristojnost poželjni i mnogo toga još.

Problem Beograda kao crne rupe Srbije je dvojak: prvo, sadašnji oblik vladavine i primerena mu elita i drugo, stara konzervativna ideja centralizacije. Naprosto, i kada bi se promenio oblik vladavine i umesto privatnog interesa elite nametnuo opšti interes države, Beograd bi i dalje ostao karcinom Srbije zbog principa neumne centralizacije društva. Pravi interes Srbije je da umesto umišljene prestonice dobije jedan grad koji će moći sam sebe da izdržava i u kome se neće nametati drugima volja. To nije regionalni problem nego civilizacijski, jer se zasniva na predmodernoj ideji uprave, administracije i ekonomije. Nada za Srbiju nije beogradizacija Srbije nego debeogradizacija Beograda.

Nade za to nisu velike, jer su i interesi i pamet takvi kakvi već jesu, a i inače je teško ispraviti nešto što se sto pedeset godina neguje i ponosi se time. Zbog toga se pretpostavlja da će rasti težnje za osamostaljivanjem, čak i političko-teritorijalne, ne samo Vojvodine, nego i drugih delova Srbije, dok duže opstajanje sadašnjeg oblika vladavine garantuje da će te težnje prerasti i u stvarnost.

*Autor je doktor pravnih i filozofskih nauka, predaje filozofiju prava
na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu*

Prodaja politike

Kada su kralj Milan i Bontu, direktor Generalne unije, povodom najavljene izgradnje železnice, podmitili u Srbiji svakog ko je imao značaja, a naravno kralj je najviše zadržao za sebe, u Beograd su se slile nebiđene pare, ali i rezon da se i od prodaje politike može izuzetno dobro živeti. Sve je to u XX veku i uvećano, te se i danas neproizvodnost nosećeg socijalnog sloja, privilegije i korupcija kao izvor novca, kićenje i reprezentativno trošenje potvrđuju kao osnov Beograda. Naš današnji oblik vladavine počiva na privatnom interesu u političkim poslovima i privilegijama, što Beograd odavno poznaje, te se može reći da se na jedan stari mentalitet sada nadovezala samo nova beskrupuloznost.

Subota-nedelja, 4–5. mart 2000.

SRBI U VOJVODINI I NJIHOV DRŽAVNO-PRAVNI OSNOV (8)

NEJEDNAKOST VOJVOĐANA I OSTALIH STANOVNIKA SRBIJE KAO OSNOV
AUTONOMIJE

Čudovišni proizvodi političkog konzervativizma

Svaka politička opcija koja bude eventualno vladala u Srbiji moraće sa konzervativizmom ili da pravi kompromis ili da ga proganja represijom, što će konzervativizam samo jačati. Najveće zlo ovog naroda – konzervativizam izvesno ima budućnost, što nikako ne znači da i ovaj narod ima budućnost

Novi oblik vladavine je u toj meri poguban po privredu zbog sistema privilegija privatnih lica u političkoj državi, da je, u osnovi, jedini novostvoreni višak vrednosti iz poljoprivrede, a ona funkcioniše iz čiste inercije prirode i ljudi. Tako je naša privreda u proizvodnji fiziokratska, jer je poljoprivredna proizvodnja tvorac većine viška vrednosti, a u razmeni merkantilistička, jer počiva na privilegijama. Pošto je Vojvodina najснаžniji poljoprivredni region f i z i o k r a t s k o - m e r k a n t i l i s t i č k a struktura privrede ostavlja po nju razornije posledice nego po druge.

No ekonomska eksploatacija Vojvodine od strane nosilaca Novog oblika vladavine je samo kulminacija i jedno zastranjivanje u, inače, dugom istorijskom procesu odlivanja viška vrednosti sa ovoga tla. Tako je Vojvodina, od svih delova bivše SFRJ, istrpela najveće nazadovanje, jer je u vreme osnivanja Kraljevine SHS bila razvijenija od Slovenije, a u vreme uspostavljanja socijalističke Jugoslavije otprilike kao Slovenija, dok je pre deset godina bila razvijena kao Hrvatska, a sada ima manji nacionalni dohodak po glavi stanovnika od Albanije. Danas je nacionalni dohodak po glavi stanovnika Slovenije oko deset puta, a Hrvatske oko pet puta veći nego stanovnika Vojvodine. Zaista je teško naći i u evropskim razmerama sličan primer stagnacije u razvoju. Svakako je dominantni poljoprivredni karakter privrede uticao na određeno razvojno zaostajanje, ali ipak nije bio odlučujući, jer su mnoge evropske poljoprivredne regije, čak i na slabijoj poljoprivrednoj proizvodnji, razvijale svoju privredu, dok je u Vojvodini to bilo onemogućeno direktnim ili indirektnim odlivom viška vrednosti u druge regione, većinom putem preliivanja kapitala iz grane u granu (razvoj određene privredne grane je i razvoj ili nazadak određenih regiona), a neki put i direktnim usmeravanjem.

U poslednjem desetleću, od kada se uspostavio Novi oblik vladavine, preliivanje viška vrednosti se više ne vrši na ekonomski način. Ekonomska eksploatacija ide dvojnim putem: državnim zahvatanjem i sistemom privilegija. Stanovnici Vojvodine nesrazmerno svome broju pune budžet, tako da je Vojvodina poreski izrazito najopterećeniji deo zajednice, a iz budžeta još nesrazmernije dobijaju nazad. Neumnom centralizacijom svih budžetskih izvora sprečeno je i najnužnije zadržavanje prihoda na pokrajinskom ili lokalnom nivou. No, ta

direktna državna prisila je vidljivija, ali ne i uspešnija od indirektno prisile putem sistema privilegija. Merkantilistička razmena sistema privilegija je ojačana neprekidnom kontrolom cena, kadrova, investicija, finansijskog zaduživanja putem bankarstva, repromaterijala i bukvalno svega, osim prirodnih uslova, svih značajnijih privrednih kapaciteta. Takva kontrola omogućava monopolistima da preuzimaju znatno veći postotak viška vrednosti, nego što se uzima budžetskim, nesrazmernim putem. To što fabrika nameštaja sa juga Srbije ili privatno preduzeće ovog ili onog prestoničkog političara monopolisti raspolaze nekim poljoprivrednim proizvodima samo je vidljivi deo daleko snažnijeg i bolje organizovanog lanca privilegija. Ova teritorija je sistematski i planski eksploatisana, a od samog početka nosioci Novog oblika vladavine su postavili jasna pravila sa Vojvodinom: Nikakve nagodbe i popuštanja, pare su u pitanju.

Višak vrednosti

Takav položaj Vojvodine nije uzrokovan samo Novim oblikom vladavine, jer ona nije eksploatisana i destruirana na isti način kao neki drugi regioni Srbije iz kojih se takođe seli višak vrednosti, nego se radi o nečem daleko dubljem i ozbiljnijem. Vojvodina svoju ustavnu autonomiju iz 1974. godine nije izgubila od Novog oblika vladavine, nego od konzervativne političke ideje u srpskom narodu, a naknadno je Novi oblik vladavine, pobeđujući i samu konzervativnu ideju, preuzeo i njeno nasleđe, te mu je konzervativizam vrlo rado ustupio Vojvodinu. Konzervativna politička ideja je pošla od stava da je autonomija Vojvodine uperena protiv interesa Srbije, što je u određenoj meri i tačno, i da je napravljena veštački, bez ikakvog istorijskog i racionalnog pokrića, što je naravno netačno.

Politički subjektivitet

Od osnivanja Kraljevine SHS postoji stav, i to ne samo konzervativne političke ideje, da je Vojvodina teritorija bez političke subjektivnosti, gde većinom žive Srbi i da je njihov najveći politički domet lokalna samouprava. Sve to zasnovano je na konzervativnoj predstavi nacije, gde se nacija shvata kao nešto jednostavno i bez razlika, te se i Srbi iz Vojvodine prihvataju naprosto kao Srbi i svako ukazivanje na posebnost se odbacuje. Srbi iz Vojvodine jesu zaista i Srbi, ali nisu samo Srbi, nego su i moralne osobe, isto tako imaju vrlo jasan ekonomski interes, te svoju pripadnost zajednici žele i politički da artikuliraju, kao i ostali ljudi, južno ili severno od njih. Jasna društvena i civilizacijska posebnost je tolika da se potreba za političkom subjektivnošću ne mora dokazivati nizom značajnih autohtonih političkih pokreta na ovoj teritoriji, koji nisu bili vezani za Beograd, a često su mu bili i oštro suprotstavljeni, i u devetnaestom i u dvadesetom veku, a koje su vodili ljudi koji su sebe smatrali najizvrsnijim Srbima.

Uostalom nacionalna pripadnost ne poznaje komparativ, svi Srbi su po nacionalnoj pripadnosti Srbi i niko nije veći ili ispravniji Srbin, nego je neko bogatiji, pametniji, snažniji, hrabriji ili zatanjaniji. Istorijski razlozi za autonomiju Vojvodine imaju određenu snagu, ali ne i odlučujuću, dok prošlih dvanaest godina nadmašuju svu raniju argumentaciju, te se može reći čak i da su stanovnici Vojvodine nedavno doseljeni (i to iz Šumadije) ipak moraju dobiti političku subjektivnost i autonomiju zbog sadašnjosti u kojoj žive, a sve zbog moguće

budućnosti. Neviđena ekonomska eksploatacija, odbacivanje svih samoupravnih momenata, bahatost prema zatečenim institucijama, srbijanizacija društvenog života, mnogo novih grobova, kolone izbeglica, uništene biografije nekoliko generacija i, zaista najgore od svega, 900 dolara nacionalnog dohotka po glavi stanovnika (nacionalni dohodak je daleko više duhovna nego ekonomska kategorija), a sve to slučajno ili voljom jednog čoveka nije se desilo, kao što mnogi danas žele da predstave. U osnovi je oblik vladavine u kojem živimo, a u osnovi tog oblika vladavine je konzervativna politička ideja. Ta ideja nikad neće shvatiti Vojvodinu i Srbe iz Vojvodine, pre će shvatiti nacionalne manjine, a budućnost konzervativizma u Srbiji je obezbeđena time što su se konzervativci u određenoj meri suprotstavili Novom obliku vladavine, što ne znači da su se i emancipovali. Posle eventualnog odlaska Novog oblika vladavine iz Srbije konzervativna ideja će tražiti nadoknadu za taj raskol, i moraće da dobije nešto, verovatno malo, ali će dobiti. Svaka politička opcija koja bude eventualno vladala u Srbiji moraće sa konzervativizmom ili da pravi kompromis ili da ga proganja represijom, što će konzervativizam samo jačati. Najveće zlo ovog naroda, - konzervativizam, izvesno ima budućnost, što nikako ne znači da i ovaj narod ima budućnost.

Sadržaj autonomije mora biti jasan: napuštanje Novog oblika vladavine i uspostavljen onakvog kakav je uspostavljen u zemljama centralne Evrope, što se ne može uraditi bilo kakvim kompromisom sa konzervativnom političkom idejom. Ekonomska, kulturna, zakonodavna, administrativno-upravna itd. autonomija su samo sredstva ostvarenja takvog zahteva, a ne ciljevi sami po sebi. U Beogradu, je zbog izvesne snage konzervativne ideje, teško očekivati autentično kretanje u liberalnom pravcu, te su time izvesniji pokušaji da se taj smer nametne, kao i u BiH, što može da dovede samo do taktičkog uzmaca konzervativne ideje, ili čak da je ojača.

Manjinski konzervativizam

U dugom životu sa srpskom konzervativnom idejom i kod vojvođanskih Srba probuđen je konzervativizam, kod nekih većinski koji se ne razlikuje mnogo od matice, jedino je manje bučan, ali i manjinski. Tako odjednom na krilima tog manjinskog konzervativizma postadoše bitnim tamburice, salaši, lalinski izgovor, kult ravnice (kao da je ravnica brdu superiorna zbog nekog drugog razloga a ne ekonomskog) i drugo što je folklorno i već propalo. Taj vojvođanski konzervativizam može biti prepreka uspostavljanju drugačijeg oblika vladavine nego što je sadašnji, iako se najviše prsi i protivi baš tom obliku vladavine i većinskom konzervativizmu. Taj paradoks je već viđen skoro na svim prostorima bivše SFRJ, osim Slovenije, u kojima su se takođe najveći protivnici srpske konzervativne ideje i Novog oblika vladavine organizovali u isti takav konzervativizam i oblik vladavine. Osamostaljivanje tih zajednica nije predstavljalo proces uspostavljanja drugačijih oblika vladavine, nego preslikavanje osnovnog obrasca, kome se inače tako retorički suprotstavljalo. U osnovi menja se samo legitimacija, te se umesto većinske konzervativne ideje postavlja manjinska, a sve ostalo je isto, čak mogu ostati ista i kadrovska rešenja(kao u Crnoj Gori), jer zaista to što je do juče bio pripadnik većinskog konzervativnog pokreta, nije nikakva ozbiljna diskvalifikacija sadašnjeg pripadnika separatnog konzervativizma. Između njih društvene razlike nema, osim retorike.

Već drugi put u ovome veku je srpski konzervativizam uništio državu u kojoj je zajedno živeo srpski narod, i to tako što je budio konzervativizme drugih naroda i prizivao zlo. Vešto iskorišćen od bitnih delova međunarodnog faktora savremeni srpski konzervativizam je proizveo čudo Novog oblika vladavine, od koga je i sam poražen, te je krivicu za potpuni kolaps vlastitog programa prebacio na režim. Najstrašnija misao je da će taj konzervativizam preživeti sve ovo, i da će biti još neumniji, te da će proizvoditi nova čudovišta društvenog života. Stanovnici Vojvodine možda to mogu da izbegnu.

Autor je doktor pravnih i filozofskih nauka, predaje Filozofiju prava na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu

Bosanski i hrvatski način izlaska iz novog oblika vladavine

*Sloboda se ne može nametnuti onima koji je nisu želeli
Napoleon Bonaparta*

Dosad su se pokazala dva načina pokušaja izlaska iz Novog oblika vladavine u zemljama bivše SFRJ (osim Slovenije): bosansko-hercegovački i hrvatski. Bosansko-hercegovački je direktno nametanje drugog oblika vladavine sa jasnim vojnim pritiskom i elementima koji podsećaju na okupaciju, što je možda u interesu stanovništva, a možda i nije. Rezultati takvog načina su očekivano vrlo skromni, a neki put čak i protivni nameri. U budućnosti putevi takvog rešenja su vrlo neizvesni, a osnovni problem je u tome što se nameće ono što se po svome pojmu ne može nametnuti, jer nije spoljašnje: - građanska sloboda. Napoleon je sa razlogom u Španiji doživeo poraz želeći da zaostalim Špancima nametne najveću moguću meru slobode onoga doba, a u tome je bio daleko ozbiljniji i dosledniji nego današnji gospodari sveta. Uostalom predanje govori da je još Solon kazao kako je dao najslobodnije zakone koje Atinjani mogu da istrpe. Vidljivo je da u bosansko-hercegovačkom načinu uspostavljanja drugačijeg oblika vladavine nema Solona, ali ni Atinjana.

Hrvatski način podrazumeva posredovano nametanje i unutrašnji razvoj drugačijeg oblika vladavine. To što je taj način pobedio na izborima samo je površina, jer je u osnovi svest stanovništva koja to može da podnese. Vojvodina od svih preostalih teritorija bivše SFRJ ima najveće mogućnosti da pride nadolazećem obliku vladavine na takav način, a da li će u tome uspeti zavisi od načina zadobijanja autonomije. Ako autonomiju dobije na pretpostavkama separatne (manjinske) konzervativne ideje, onda od svega toga neće biti ništa, nego će se razvijati razne preteranosti o zasebnosti Vojvodana, možda će to ići i do besmisla, zahtevom za svojim jezikom i crkvom, što je inače opšte mesto manjinskog konzervativizma. Vojvodina svoju autonomiju mora zasnivati na pravu koje ne dolazi iz prošlosti, nego iz budućnosti: pravu ljudi da žive u umnom obliku vladavine.

Subota – nedelja, 11-12. mart 2000.

SRBI U VOJVODINI I NJIHOV DRŽAVNO-PRAVNI OSNOV (9)

Pravo na pravo

Ako želimo da rehabilitujemo sferu subjektivnih prava čoveka, onda moramo da rehabilitujemo i Vojvodinu, jer je najviše subjektivno pravo čoveka pravo na pravo, odnosno pravo da odlučuje o svom pravnom statusu

Vojvodina se danas nalazi u stanju potpune nesubjektivnosti, ne samo političke, već i ekonomske, kulturne, pravne, sportske, itd., sve do demografske (demografska kretanja u Vojvodini su rezultat ratno-političkih dejstava, a ne slobodne volje ljudi). Čak joj se i ime potiskuje i zamenjuje terminom Severna Srbija, što znači da je svedena na geografski pojam i to pod drugim imenom.

Osnov nesubjektivnosti Vojvodine je zahtev za neograničenom spoljašnjom i unutrašnjom suverenosti države Srbije. Takva ideja je prva moderna politička ideja u srpskom narodu i zasnovana je još u prvoj polovini devetnaestog veka kao konzervativna politička ideja, a njen najznačajniji i najumniji predstavnik bio je svakako Ilija Garašanin. On je unutrašnju suverenost shvatao kao neograničeno pravo države da vlada podanicima, te je tako i pisao: „Kažite svakome neka samo misli kako će svoju ekonomiju upravljati a neka se nipošto ne brine o onom što je praviteljstvu u dužnost postavljeno. Kad se Praviteljstvo u njine privatne poslove ne sme mešati, ondaj valjda i to isto tako postoji, da se i oni u dela praviteljstva nipošto ne mešaju.“

Batine po zakonu

Policijskim zakonikom utvrdio je potpunu nesubjektivnost građana prema administraciji, te policijskim činovnicima ostavio diskreciono pravo telesne kazne. Podanik države Srbije je batinjan bez obrazloženja, ali po zakonu. Administraciji je dato da vlada, a narodu da sluša. Spoljašnju suverenost Srbije Garašanin je odredio krajem 1844. godine kada vrši određene izmene na Zahovom Planu, koje nisu samo spoljašnje, nego i vrlo bitne, i taj dokument je nama ostao poznat pod imenom Načertanije. Tekst je, u skladu sa aristokratskom idejom na kojoj počiva, imao izrazito tajni karakter. Tek 1883. godine Austrija je došla u posed jednog prepisa, a u srpskoj javnosti je prvi put objavljen u Delu, 1906. godine, časopisu bliskom Radikalnoj stranci, čiji će prvak Nikola Pašić već idućeg meseca postati predsednik srpske vlade i polako pokretati proces podvođenja južnoslovenskih naroda iz Turske i Austro-Ugarske u jednu državu.

Objavljivanjem u Delu taj dokument postaje tekući program delovanja srpske politike, sa Pašićem ili bez njega. Polazište Načertanija je sledeće: „Iz ovog poznavanja proistiže certa i temelj srpske politike, da se ona ne ograničava na sadašnje njene granice, no da teži sebi priljubiti sve narode srpske koji je okružavaju.“ Što se metoda teritorijalnog proširenja tiče Zah i Garašanin kažu sledeće: „Za ovu cjel treba pre svega oštroomne, od predponjatija ne zauzete i praviteljstvu verne ljude kao ispitatelje stanja ovih naroda i zemalja poslati i ovi

bi morali posle svog povratka tačno pismeno izvestije o stvari dati. Naročito se treba izvestiti o Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Sjevernoj Albaniji (pod Severnom Albanijom se tada podrazumevala daleko veća teritorija nego danas – L.V.). U isto vreme nužno je da se tačno poznaje i stanje Slavonije, Hrvatske i Dalmacije, a razume se da u ovo spadaju narodi Srema, Banata i Bačke.“

Sve se u osnovi svodi na rad državnih organa Srbije, koji su subjekti, a slovenski okolni živalj je shvatan kao jedna masa bez subjektiviteta od koje se može napraviti ono što se želi. Čak se ni u rimokatoličkom religijskom opredeljenju dela stanovnika Bosne i Hercegovine ne vidi značajnija prepreka za njihovo korporiranje u srpsko nacionalno biće. Razlog takvom optimizmu je Garašaninov i Zahov redukcionizam u shvatanju bića naroda, jer obojica pod jedinim bitnim osnovom nacije podrazumevaju isključivo državnu vezu.

Garašaninovo Načertanije je pokušaj da se jedna predgrađanska, odnosno čak pretfeudalna, mitologijska etnička veza, što je onda bio srpski narod, zameni modernom političkom. To što hrišćanstvo nije proželo biće Srba, što su razvili tako malo likova svesti modernog sveta, što nisu imali ni nagoveštaj neke značajnije institucije ili instituta nove epohe, upućuje Garašanina na to da državu Srbiju proširi na njih, da ih osvoji i privede pred rudimentarne moderne oblike običajnosti koji su se u Srbiji razvijali. A da li je to velikosrpska ili jugoslovenska ideja, ili nešto treće, to sa Garašanimom, a u velikoj meri ni sa tim stanovništvom, nema mnogo veze, nego sa političkim opredeljenjima kasnijih istoričara. Uostalom nije problem u Garašaninovom programu, nego u nastojanjima da se osnovni princip toga programa realizuje i onda kada su u potomcima tih ljudi razvijeni mnogi značajni instituti i institucije modernog sveta, kada se zasnovala određena moralna svest, ekonomija i politička vrlina.

Debakl Načertanija

Taj program je bio neostvariv i onda kada je donesen, i to zbog njega samog, a ne nekih nepovoljnih okolnosti po realizaciju. Srpski narod je u ovom stoleću i postao moderni narod koji je civilizacijski, ekonomski, duhovno i politički sasvim drugačije konstituisan nego u vreme Garašanina. Pokušaj realizacije osnovnog stava Garašanina o unutrašnjoj i spoljnoj potpunoj suverenosti države krajem osme decenije dvadesetog veka je, usled nemogućnosti ostvarenja, završio u nečem nenadanom čak i za same nosioce konzervativne političke ideje, - u Novom obliku vladavine. Tako se osnovni zahtev o potpunoj unutrašnjoj i spoljnoj suverenosti pretvorio u stvarnost potpune unutrašnje i spoljne nesuverenosti. Srbija je prema spolja nesuverena zajednica, jer se nalazi u stanju latentne spoljašnje okupacije, a na unutrašnjem planu je država uzurpirana od privatnog interesa i privilegija, te više i ne postoji. Teško je i zamisliti različitije posledice od namera.

Sve ono što je ranije imalo subjektivite ili bilo kakvu samostalnost destruirano je. Ta destrukcija je podjednako pogodila i socijalne slojeve i etničke entitete. Isto tako kao što su ukidane te subjektivnosti se moraju i uspostavljati, odnosno ne mogu se utemeljivati socijalne samostalnosti i subjektivnosti, a da se ne zasnivaju i etničko-teritorijalne. Ako želimo obnovu socijalne strukture u pravcu modernih društava, što znači rehabilitaciju i imućnih slojeva, a

najviše srednjih, a što sve ne može da prođe i bez siromašnih, ne možemo a da tu razliku ne uspostavimo i kao političko-teritorijalnu. Autonomija Vojvodine je nužna, jer Srbija mora i političko-teritorijalno biti nejednaka, ako hoće socijalnu nejednakost. Naprosto, jedno bez drugog ne ide. Ako želimo da rehabilitujemo sferu subjektivnih prava čoveka, onda moramo da rehabilitujemo i Vojvodinu, jer je najviše subjektivno pravo čoveka pravo na pravo, odnosno pravo da odlučuje o svom pravnom statusu. Ako težimo da ponovo uspostavimo moralnu svest ljudi, moramo da znamo da se političko uverenje zasniva na osnovnom principu morala: da čovek ima pravo da o svemu odlučuje po svom subjektivnom uverenju, što znači da ne možemo sprečavati pravo stanovnika Vojvodine na autonomiju i zbog moralnih razloga. Ako želimo da uspostavimo razvijenije ekonomsko društvo, ne možemo to da uradimo a da ne priznamo pravo ljudima da raspoložu viškom vrednosti koji stvaraju, a stanovnici Vojvodine to ne mogu da čine, ako Vojvodina nema autonomiju. I na kraju, ako želimo iole razumnu i pravednu političku zajednicu ne možemo a da ne priznamo političko pravo zasebnim regijama na samostalnost. Vojvodina mora da dobije samostalnost, ne zbog uskogrudosti, iako je i to dovoljan razloga za samostalnost, nego zbog osnovnih principa modernog društvenog uređenja.

I na kraju ovoga feljtona, pozivajući se na The Universal Declaration of Human Rights (Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima), možemo reći: „Pošto je nepoštovanje i preziranje prava čoveka vodilo varvarskim postupcima, ... i pošto je bitno da prava čoveka budu zaštićena pravnim sistemom kako čovek ne bi bio primoran da kao krajnjem izlazu pribegne pobuni protiv tiranije i ugnjetavanja „Vojvodina mora dobiti subjektivitet. Mnogi istorijski procesi vode u tom pravcu, a mnogi realni ljudski interesi i strasti ne.

Dolazi vreme odluke.

K R A J

Autor je doktor pravnih i filozofskih nauka, predaje Filozofiju prava

na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu

Vojvodanski otpori autonomiji

Izvesno je da će i domaći i doseljenički Srbi, svako na svoj način, biti i prepreka za ostvarivanje autonomije Vojvodine i drugačijeg oblika vladavine, te će spoljni faktor u tom procesu biti nezaobilazan

Vojvodina ima tri etnička entiteta, i to ne baš do kraja izdiferencirana, pre svega zbog mnogo mešovitih brakova i kratkog istorijskog pamćenja, a to su: domicilni Srbi (znači oni koji su ranije doseljeni), doseljenički Srbi (oni koji su kasnije doseljeni) i drugi narodi (doseljivani u raznim vremenima i prigodama). Osnovna prepreka za uspostavljanjem valjanog oblika vladavine kod domicilnog stanovništva je manjinska konzervativna politička ideja koja se oslanja na imanentni vojvodanski konzervativizam. Taj konzervativizam se ogleda u kultu zemlje, koji naravno proizvodi

belu kugu, pošto se zemlja ne sme deliti, i opredeljuje roditelje da ne upućuju decu na ozbiljnije školovanje, jer ko će zemlju naslediti i obrađivati.

Srbi starosedeooci imaju znatno manju socijalnu vertikalnu pokretljivost od drugih zbog njihovog imanentnog konzervativizma i skučenosti obrazovanja, a ne zbog nametljivosti doseljeničkog sloja. Nenavikli da menjaju način života, koji je bio primeren nekim drugim vremenima, za te ljude je veliki problem bilo kakva promena, pa makar i na bolje. Zatvoreni u sebe i u svoje porodične mitove i netrpeljivosti to stanovništvo će nerado gledati na procese ekonomske, duhovne i civilizacijske promene koji će se desiti u budućnosti. Iako najviše obradovani mogućnošću autonomije Vojvodine, Srbi starosedeooci će najteže prihvatiti društvene promene koje ta autonomija nosi. Taj etnički elemenat će biti uspešan u budućnosti samo ako napusti nazore svog, pre svega ruralnog, pa onda i sitno građanskog devetnaestovekovnog konzervativizma i nostalgije.

Doseljenički Srbi su, svakako, socijalno uspešniji od domicilnih, ali su i veća prepreka uspostavljanju autonomije Vojvodine, što ne znači da neće baš oni biti noseći elemenat u periodu kad ona zaživi. Iako su u Vojvodini doživeli takvu ekonomsku, kulturnu i političku promociju, kakvu nisu mogli očekivati u starom zavičaju iz koga su došli, ti Srbi su najlakše prihvatili većinsku konzervativnu ideju, što dokazuje njihovo vrlo disciplinovano glasanje za desničarske opcije. U samoj Srbiji nemamo tako jaku konzervativno-nacionalističku mitomaniju i tako bastardne likove svesti i novonastale lažno-patrijarhalne običaje kao kod vojvođanskih doseljenika. To se da objasniti statusom „još-ne odomaćene etničke zajednice“, i to je većinom tako i kod delova nekih drugih naroda u procesu iseljenja i odomaćenja. Dok je većina tog stanovništva samo navijala za konzervativnu ideju, a iz dana u dan siromašila i propadala, dotle je poneki pripadnik uspeo da dođe do statusa prestoničkog opunomoćenika za ekonomske, političke, policijske, sportske ili neke druge delatnosti, te da se priključi, ili samo tako misli, eliti.

Doseljenički Srbi će biti svakako najveća prepreka uspostavljanju autonomije Vojvodine, ali neće biti nikakva prepreka za uspostavljanje drugačijeg oblika vladavine koji će ta autonomija doneti, nego će biti njegov noseći elemenat, zbog svoje sposobnosti vertikalne pokretljivosti i demografske snage. I tek će se tada doseljenički Srbi odomaćiti i za vrlo kratko vreme postati veći Vojvođani od domicilnih. A to što su pre desetak godina počeli da opšte međusobno na zavičajnom dijalektu i zavičajnom pameću biće brzo zaboravljeno.

Pripadnici drugih naroda u Vojvodini su, svakako, u ovim vremenima u najnezavidnijem položaju. U osnovi izgubili su više od bilo koga, jer su izgubili i etničku autonomiju. To što su se politički organizovali ne znači ništa, jer političko organizovanje bilo koga u našem obliku vladavine nije bitno. Čak su njihove etničke partije češće išle na ruku režimu, nego što su mu štetile. I to ne zato što su pripadnici tih etničkih zajednica redovnije plaćali komunalne troškove i telefonske računa, redovnije trpeli i ćutali, te su se redovnije i odazivali na pozive za učešće u ratu. Naravno da je sve to izazivalo manjinski konzervativizam i getoizaciju. Videvši kako je ovde rđavo i kako u njihovim matičnim državama ide značajno na bolje, jedan deo se i odselio. Dok su se mlađi Srbi selili u Kanadu ili na Novi Zeland, omladina drugih naroda iz Vojvodine išla je i u matične države i u prekomorskom pravcu. Nesrpsko stanovništvo Vojvodine se nalazi u takvom duhovnom, ekonomskom i demografskom stanju da je veliko pitanje da li će mu autonomija Vojvodine i drugačiji oblik vladavine koji će doći sa njom doneti boljitak. Da li nije već kasno za to? Oni imaju budućnost jedino ako im budu garantovana prava koja su imali Ustavom iz 1974. godine. Pošto znamo da nacionalna manjina nije ravnopravna sa većinskim narodom, ako nije privilegovana, onda, zbog

stepena destrukcije u kom se danas nalaze vojvodanske nesrpske etničke zajednice, sutrašnji oblik vladavine mora im obezbediti i srazmerno visok jus privilegium.

Izvesno je, da će i domaći i doseljenički Srbi, svako na svoj način, biti i prepreka za ostvarivanje autonomije Vojvodine i drugačijeg oblika vladavine, te će spoljni faktor u tom procesu biti nezaobilazan. I jedni i drugi Srbi iz Vojvodine, usled dugog delovanja konzervativne političke ideje i Novog oblika vladavine, nalaze se u stanju velike duhovne, političke, ekonomske i demografske obamrlosti i konzervativnosti. Možemo reći da je vrlo moguće da od autonomije Vojvodine i drugačijeg oblika vladavine ne bi bilo ništa kada bi se o tome pitali samo Srbi iz Vojvodine, ili kad bi se to moralo samo njihovim snagama da učini. To je možda i povoljnost, jer se time otklanjaju i sve iluzije o nekakvoj punoj suverenosti Vojvodine. Ali za budućnost Vojvodine nije dovoljno da ona sama ne bude na stari način suverena, nego da to ne budu ni okolne države, ne samo balkanske, nego i centralnoevropske.